

**DICCIONARI
BIOGRÀFIC
DE LA
PERSECUCIÓ
RELIGIOSA
DE 1936 A
CATALUNYA**

FRANCESC BADIA I BATALLA

Diccionari biogràfic de la persecució religiosa de 1936 a Catalunya

Relació privada de persones immolades per llur fe cristiana
a les diòcesis amb seu a Catalunya

FRANCESC BADIA I BATALLA

Presentació del Dr. Josep Maria Sans i Travé

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

ÍNDEX

Presentació	7
Notes prèvies	15
Diccionari	23
Notes complementàries	529
Bibliografia	563

Presentació

Quan el conseller i amic Josep Gomis i Martí em va proposar encapçalar el present treball de Francesc Badia i Batalla, sense dubtar-ho un instant li vaig respondre que ho acceptava gratament, tot comunicant-li que em sentia molt honorat de l'encàrrec. Entre els diversos motius que jo tenia per acceptar la petició —que després fou confirmada pels tres fills de Badia, en Francesc, la Mariona i la Montserrat— n'hi havia dos que no puc deixar d'anotar: el primer, l'especial estima personal per l'autor per la seva producció historiogràfica, en bona part de la qual destaca el seu interès pel passat de la nostra vila de Montblanc, com ja vaig manifestar quan vaig tenir l'oportunitat de presentar-li, el 5 de maig de 2019 al Museu-Arxiu de Montblanc, un dels llibres més interessants que s'han escrit en el nostre país sobre poliorcètica —la branca de la història i de l'enginyeria militar que estudia les estructures defensives (muralls, torres, baluards, fossats, armes, etc.) i les estratègies militars emprades per atacar o protegir-se— titulat *Muralls medievals i guerres de setge*, publicat aquell any. I el segon motiu del meu assentiment radicava en la temàtica del seu estudi, el present diccionari sobre els catòlics immolats durant la Guerra Civil espanyola de 1936 a 1939.

Cal recordar que aquest treball va precedir per altres sobre aquesta matèria, dels quals vull recordar, pel seu interès, l'article de 1997 amb el títol «El refugi de clergues i religiosos a Andorra durant la persecució religiosa de 1936-1939», publicat l'any 1993, i *Els camps de treball a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*, del 2001.

Tot i que és prou conegut, sobretot per la seva rellevància com a veguer episcopal d'Andorra (1972-1993), Francesc Badia i Batalla (1923-2020) mereix en aquest encapçalament una breu síntesi biogràfica, tema del qual, entre d'altres autors, s'han ocupat la revista montblanquina *El Foradot* (núm. 41, març-abril de 2007; núm. 112, juny 2019), la seva filla Montserrat en el número 26 de l'any 2008 de la revista *Aplec de Treballs* del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, número que li fou dedicat; Jordi Manent i Tomàs en la necrològica publicada al *Punt-Aviu* del dia 29 d'agost de 2024, així com també l'entrevista que Josep Playà publicà a *La Vanguardia* el 23 de juny de 2013. Badia va néixer a Montblanc i estudià la carrera de dret a la Universitat de Barcelona. Per oposició va ingressar al cos de fiscals municipals i comarcals, i exercí com a fiscal a Vilafranca del Penedès i a Vilanova i la Geltrú. Va col·laborar com a advocat en el despatx de Josep Maria Vilaseca i Marcet. El 1972 el bisbe d'Urgell i copríncep d'Andorra Joan Martí Alanís —bon coneixedor de la vàlua jurídica de Badia arran de la seva estada a Montblanc com a director del Col·legi Episcopal de la Mercè— el nomenà el seu veguer al Principat d'Andorra, càrrec que exercí fins a l'aprovació de la Constitució andorrana de 1993. A banda de les funcions pròpies del seu ofici, Badia no descurà la

seva vessant jurídica, ja que impartí classes de dret penal a la Universitat d'Andorra i publicà els dos volums *Recull de jurisprudència penal d'Andorra, anys 1975-1994* i *Recull de jurisprudència penal d'Andorra, anys 1995-2000*, a més del volum *Delictes patrimonials*, fruit de la seva docència a l'esmentat centre acadèmic, publicat el 2008.

Badia ha sobresortit també en el camp historiogràfic donant a conèixer diversos aspectes de la seva vila natal, que el distingeix per ser un dels principals investigadors i divulgadors del seu insigne passat. En aquest sentit, són especialment remarcables la seva *Guia turística de Montblanc* (1992), de la qual posteriorment s'han fet dues reedicions (1995 i 2014), i el *Diccionari biogràfic històric de Montblanc* (2008), en col·laboració amb un altre montblanquí, l'historiador Josep Maria Grau, obra la metodologia de la qual és adoptada en el present treball.

D'altra banda, aquest *Diccionari* s'emmarca —i en forma part— dins del grup de treballs que l'autor ha dedicat a esbrinar els estralls i danys en persones i béns que va suposar la Guerra Civil de 1936-1939. A banda dels dos estudis ja esmentats, cal afegir-hi el titulat «Els monuments i els objectes d'interès artístic o històric desapareguts o destruïts l'any 1936 a Montblanc», publicat al número 9 de l'*Aplec de Treballs* del 1989. Passats ja gairebé noranta anys de la lluita fratricida que implicà l'esmentada conflagració seria útil que alguns treballs de Badia es publicuessin, fet que donaria llum al coneixement d'alguns aspectes relatius a l'esmentat període que foren especialment treballats pel nostre autor, condicionat pel seu modèlic respecte envers els seus convilantans i per la seva acurada evitació de molèsties als altres.

El *Diccionari biogràfic de la persecució religiosa de 1936 a Catalunya* ve a omplir un buit historiogràfic que agrairem els historiadors i investigadors d'aquesta temàtica. Tanmateix, l'obra s'ha d'incloure, sense cap vacil·lació, dins de la *Llei del memorial democràtic* del Parlament de Catalunya, aprovada el 31 d'octubre de 2007, que en el seu preàmbul exposa que «cal alliberar la pluralitat de memòries [...]. El sistema democràtic ha de reconèixer la memòria i la dignitat de totes les víctimes del franquisme i també les de la violència política incontrolada a la rereguarda republicana, especialment de les que es van produir en els primers mesos de la guerra i amb independència de llurs opcions ideològiques i de la zona en què, de grat o per força, les va situar el conflicte bèl·lic».

Badia ha dedicat més de quinze anys a l'elaboració d'aquest *Diccionari*, ampliant l'original a mesura que anaven sortint a la llum aspectes parcials del seu treball. En concret ofereix més de dues mil cinc-cents breus biografies —amb una mitjana de deu ratlles, per bé que algunes arriben a les vuitanta— d'aquelles persones assassinades a Catalunya al llarg dels tres anys de la Guerra Civil per motius de tipus religiós, el que s'anomena vulgarment a causa de l'*odium fidei*. En conseqüència, aquest *Diccionari* —la modèstia de l'autor prefereix aquest nom al de *martirologi*— aplega bisbes, sacerdots, religiosos, religioses, novicis i seminaristes, així com també alguns laics, fills o residents a les diòcesis catalanes en l'esmentat període en què sofriren el martiri entre els mesos de juliol de 1936 i març de 1939. En les dades que aporta, a cada entrada de personatge en descriu la tasca o el ministeri que desenvolupava, el tipus d'eclesiàstic o religiós, l'orde o la congregació a què pertanyia, les peripècies suportades fins a la detenció, els sofriments patits durant l'empresonament, les circumstàncies de la seva execució i la data de la mort. Com a gentilesa vers el lector, al peu de cada biografia, ofereix la font d'on treu la informació o on la pot ampliar.

Badia, per a la confecció del present *Diccionari*, ha utilitzat les fonts que ha tingut a l'abast, principalment els diversos martirologis que s'han anat publicant, des dels que

s'editaren a la dècada dels quaranta del segle passat, com els diocesans de Barcelona (1943) per mossèn Josep Sanabre Sanromà; de Vic (1945), d'autor anònim; de Tarragona (1948) per mossèn Joan Serra i Vilaró, o els d'altres congregacions religioses, com els dels jesuïtes (1940) de P. Bibiloni, dels missioners Fills del Cor de Maria (1949) de Jesús Quibus, dels sacerdots Operaris Diocesans (1944) d'Antonio Torres Sánchez, dels franciscans (1944) de Josep Trepà, dels carmelites (1944) del P. Alejo de la Virgen del Carmen, fins als més recents, els diocesans d'Urgell (1975) de mossèn Jesús Castells i Serra, de Solsona (1988) de Lluís Badia i Torras, de Lleida (1981) de mossèn Ramir Viola González, de Girona (1991) de mossèn Josep Maria Cervera i Berta, i de Tortosa (1997) de mossèn Manuel García Sancho. També ha tingut en consideració els relatius a la clerecia regular, alguns de bastant propers cronològicament als nostres dies, com ara el dels salesians (2001) del pare Ramon Alberdi, dels gabrielistes (1990) de Julián Arribas Alegre, dels claretians assassinats a Barbastre l'agost de 1936 (1990) de Gabriel Campo Villegas, dels màrtirs de Montserrat (2013) del P. Romuald M. Díaz Carbonell, dels escolapis (1963) del pare Jordi Sans Vila, dels germans de Sant Joan de Déu (1980) d'Octavio Marcos, de les carmelites de la caritat (1993) de María Dolores López de Vicuña i María Concepción López Ramos, dels 28 beats màrtirs del bisbat de Solsona (2007) de Josep Maria Montiu i de Nuix, dels maristes (1997) de Juan J. Moral Barrio, dels germans de la Salle (2007), dels caputxins (2020) d'Eduard Rey, dels maristes (2013) de Lluís Serra Llansana i de les nou monges mínimes del seu monestir de Barcelona (1989) d'Antonio Sospedra Buyé.

És clar que en una obra exhaustiva i rigorosa com aquesta no hi podien mancar les referències dels grans treballs sobre les diòcesis espanyoles, com ara el clàssic del bisbe Antonio Montero *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, publicada el 1961, al qual van seguir els de Fernando Gómez Catón, especialment la part dedicada a Catalunya, *La Iglesia de los mártires (Primera parte). Cataluña prisionera 1936-1939*, publicat el 1989, i els més recents de Vicente Cárcel Ortí *La gran persecución en España 1931-1939*, publicat l'any 1990, i *La persecución religiosa en España durante la Segunda República (1931-1939)*, de l'any 2000.

Un pròcer montblanquí com Francesc Badia no podia deixar de banda les obres de referència als sacerdots immolats de Montblanc i la seva comarca de la Conca de Barberà, ja que alguns foren coneguts seus directament i d'altres per relats de família o d'amics. Em refereixo al plebà Àngel Bergadà i Escrivà i a la seva obra *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta de 1936-1939*, publicada en primera edició el 1987.

Per completar el seu exhaustiu i rigorós treball, l'autor ha pouat a les biografies de personatges que per la seva rellevància eclesiàstica, social o martirial han merescut un estudi especial, com ara les obres de Manuel Vilar —*Fidel a la paraula: testimoniatge de Ferran Saperas*, 1986— i de Manuel Fuentes i Francesc Roig —*Manuel Borràs i Ferré: una vida al servei de l'Església*, 2004.

També ha trobat informació en les publicacions locals on sovint, en exposar el període revolucionari de la Guerra Civil, no obliden les notícies relatives als assassinats dels rectors, seminaristes i altres persones pel simple fet de ser catòlics, com ara les obres de Manuel Gimeno, que té el títol *Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*, del 1989; del montblanquí Josep M. Jàvega i Rosselló *La guerra que vaig viure. Vivències*, de 2009, o del vilanoví Bonaventura Obiols *L'Església catòlica a Vilanova i la Geltrú el*

1936, publicada l'any 1989. Rellevant és també el llibre de Miquel Mir titulat *El preu de la traïció: la FAI, Tarradellas i l'assassinat de 172 maristes* publicat l'any 2010, que recull la informació d'un diari manuscrit de Josep Serra, un dels anarquistes que els mataren.

L'autor, fent gala de la seva modèstia i rigor metodològic, reconeix que amb tanta informació segur que hi pot haver llacunes, com ara dates de la mort, o fins i tot mancances de persones, sobretot de seminaristes i clergues estrangers que aquells dies es trobaven a Catalunya, així com dels nascuts al nostre país que foren immolats fora de les diòcesis catalanes. També lamenta l'oblit de centenars de laics cristians i cristianes que resten al marge d'aquesta memòria per manca de les corresponents referències en les obres consultades.

Si la part corresponent a les persones assassinades durant el període bèl·lic representa una aportació indispensable per al coneixement de la repressió que l'Església catòlica va sofrir al llarg de la Guerra Civil, resulten, així mateix, especialment interessants les anotacions amb què l'autor les acompanya. Concretament, afegeix 54 «Notes complementàries» que per elles mateixes constituïrien un estudi sobre les circumstàncies i particularitats d'aquest període referides a les persones que foren detingudes i executades. Aquestes notes enregistren la generalització de les detencions amb l'objectiu d'«anar a declarar» a la seu del Comitè, on no arribaven mai perquè en la major part dels casos eren assassinats abans, gairebé sovint a les vores de les carreteres. D'aquests exemples, en cita onze de la diòcesi de Tarragona, sense deixar les altres diòcesis, de les quals exposa també alguns casos.

Un altre aspecte que apleguen les «Notes complementàries» es refereix a les batudes dels milicians per les muntanyes dels voltants, que coneixia prou bé l'autor perquè es donà a la seva comarca, essent els sacerdots més representatius el mossèn montblanquí Pau Queralt i Gaia, estudiat per Roser Puig i Tàrrach, i mossèn Tomàs Capdevila i Miquel, de Forès. L'autor, així mateix, no s'oblida tampoc de referenciar les amenaces d'executar familiars i els seus assassinats, ni les exigències tan sovintejades de rescat i l'incompliment de la paraula per part dels milicians, fent un esment especial al cas dels 46 maristes i els anarquistes, representats per Aurelio Fernández Sánchez, Manuel Escorza del Val i Dionisio Eroles Batlle, als quals els religiosos acordaren pagar 20.000 francs a canvi del visat perquè 200 germans poguessin fugir a França en un vaixell i que, presentats al port de Barcelona, només en pogueren embarcar un centenar i els altres foren conduïts i tancats a la famosa txeca de Sant Elies; 46 foren afusellats el dia 8 d'octubre de 1936 davant els murs del cementiri de Montcada i s'incineraren els cadàvers a la propera fàbrica de ciment. En aquesta línia, dedica una nota a la poca eficàcia per garantir la vida dels salconduïts dels seus tinent, perquè sovint delataven el posseïdor davant qualsevol control de milicians que al·legaven qualsevol excusa per invalidar-los.

Un tema poc conegut i que aporta Badia és el referent a la persecució dels sacerdots, religiosos i joves catòlics que servien a l'exèrcit de la República i que foren assassinats al front pels militars. En relació amb aquesta temàtica, dedica també un capítol al pas per Lleida de les columnes Durruti i «Aguiluchos» de la FAI, que provocaren, la primera, a finals de juliol de 1936, diversos assassinats a la ciutat i la crema de la catedral nova, accions que es repetiren a final d'agost del mateix any per la segona al seu pas per la ciutat de camí cap a Aragó per participar en la defensa d'aquest front. En aquesta mateixa línia, exposa les accions violentes i els saqueigs portats a terme durant el seu pas cap al front de Terol pel grup anarquista valencià anomenat «Columna de Hierro», que

en dues ocasions, el 13 i de setembre i el 2 d'octubre de 1936, assaltà la presó de Castelló, on diversos sacerdots i religiosos de la diòcesi de Tortosa foren assassinats.

Una obra tan analista com aquest *Diccionari* no podia deixar de banda els llocs de reclusió i empresonament dels detinguts, com foren la presó de Sant Elies, regentada per les patrulles de la FAI i exempta de qualsevol tipus de control per part del Govern de la Generalitat. Això va motivar que els seus responsables, almenys fins al març de 1937 de manera clandestina, jutgessin, interroguessin i executessin les persones que hi ingressaven. Resulta, doncs, difícil —assegura l'autor— disposar de notícies sobre els interns, ja que només en podien parlar alguns pocs alliberats o les restes dels assassinats dipositades als cementiris. La responsabilitat de gestió després dels faistes va recaure en el SIM, que continuà la tradició, per bé que un poc mitigada, dels seus predecessors. Gràcies als treballs de mossèn Sanabre, P. Bibiloni i F. Gómez Catón, Badia ha pogut reconstruir, però, la relació de les víctimes que contenia la darrera expedició que la nit del 15 al 16 de març de 1937 sortí de la presó anarquista cap al cementiri de Montcada, on es cometeren els assassinats. El grup estava constituït per vuit sacerdots diocesans, quatre escolapis, dos jesuïtes i un claretia, a més de vuit seglars, entre els quals una dona.

Dins del grup anarquista destacaren alguns milicians per la seva crueltat vers les persones eclesiàstiques i també en la destrucció de qualsevol element relacionat amb la religió. Així, destruïren i calaren foc a esglésies, i cremaren imatges, ornaments i fins i tot arxius parroquials, tot fent ostentació també d'haver matat capellans i monges. Foren famosos per les seves accions violentes els de la Torrassa, que actuaren entre altres llocs a Cornellà; a Vimbodí —on varen detenir i volien executar el cardenal Vidal—; a Torelló, on mataren vint-i-dos torellonencs, i a Vic, on expressaren el seu terror el 21 de juliol de 1936 als milicians locals tot acusant-los de poc revolucionaris perquè «no havien matat capellans ni cremat esglésies ni havien adjudicat les seves riqueses en favor del poble».

Les execucions dels detinguts al cementiri de Montcada són objecte d'una altra nota complementària de l'autor que recull la macabra situació que l'amuntegament de cadàvers va provocar: una bona part foren cremats a la fàbrica de ciment propera. Precisament aquestes accions clandestines donaren lloc a informacions que corrien i que afirmaven que alguns detinguts foren llançats vius als forns.

Un fet puntual d'especial rellevància i que exposa Badia fou l'ocupació pels milicians de Badalona de la cartoixa de Montalegre que, tot i els esforços de l'alcalde de Tiana per evitar-ne l'assalt, no ho pogué aconseguir, de manera que la tarda del dia 20 de juliol de 1936 els revolucionaris amb armament molt eficaç, perquè havia corregut la veu que l'edifici estava especialment fortificat i que els monjos disposaven de fusells per defensar-se, s'apoderaren del complex tot detenint 28 monjos, ja que alguns aconseguiren escapar-se, que foren conduïts a peu a Badalona, tot i que durant el camí n'afusellaren sis, alguns dels quals caigueren morts i d'altres resultaren malferits. A Badalona, enmig de les més tràgiques vexacions i crits de «mateu-los» de la multitud, foren conduïts a la Casa de la Vila, on el batlle aconseguí evitar una gran massacre i poder distribuir els supervivents entre les cases de famílies benefactores, de les quals destacà la del metge Dr. Andreu Clarós.

Com un episodi semblant, Badia recull l'assassinat col·lectiu dels germans de Sant Gabriel, que foren detinguts al noviciat de Can Valls, a Caldes d'Estrac, i que, traslladats a la presó de Sant Elies —eren trenta-nou més el capellà—, l'11 de novembre de 1936 foren assassinats al cementiri de Montcada. Acompanya la descripció dels fets amb els noms dels diversos religiosos afusellats.

També dins la mateixa línia d'assassinats de grups esmenta els dels claretians immolats la nit del 14 al 15 d'agost de 1936 a Barbastre; un altre grup dels mateixos religiosos, integrat per un sacerdot i quinze estudiants, batuts al cementiri de Lleida el 26 de juliol de 1936, que havien estat expulsats de la Universitat de Cervera i s'havien refugiat al Mas Claret, els quals cercant un indret més segur, com el que suposaven de Vallbona de les Monges, en dirigir-se a aquest lloc foren vistos a Ciutadilla i empresonats pels milicians de Lleida, que se'ls endugueren a la ciutat, on els mataren al cementiri. En aquesta mateixa propietat —que nodria econòmicament la comunitat claretiana cer-verina, de més de 150 membres en aquella època—, l'estiu de 1936 hi vivien onze religiosos i personal seglar auxiliar; si bé els milicians inicialment varen acceptar que s'hi integressin d'altres religiosos, després només autoritzaren la residència dels estadants que hi treballaven, fins que el 19 d'octubre decidiren assassinar-los a l'indret del camí dels Hostals: eren divuit membres de la comunitat, entre els quals quatre sacerdots i diversos germans i estudiants. L'autor exposa el cas d'un quart grup de claretians de la mateixa comunitat de Cervera que per vells o malalts havien restat a l'hospital de la ciutat sota la cura de les monges de la mateixa congregació. La nit del 17 de setembre de 1936 els quinze religiosos, entre sacerdots i estudiants, foren traslladats al cementiri de Cervera i assassinats allí pels milicians.

D'altres assassinats de grups són els de les monges integrants de la comunitat de religioses mínimes del convent de Sant Francesc de Paula d'Horta, que el dia 23 de juliol de 1936 sofriren el martiri de mans dels milicians sense cap mena de compassió; els dotze carmelites de Tàrraga que, tot i disposar d'un salconduit personal de les autoritats locals, quan anaven a agafar el tren de Barcelona el dia 28 de juliol de 1936 foren detinguts pels membres de les Milícies Antifeixistes i, traslladats a Cervera, a la matinada assassinats a la carretera que conduïa a Agramunt, al Clot dels Aubins (a dos quilòmetres de la primera ciutat), i les cinc dominiques de l'Anunciata del col·legi del carrer de Trafalgar de Barcelona assassinades prop de l'església de Vallvidrera als inicis de la revolta.

Per acabar aquesta llarga llista d'assassinats de grups de religiosos durant els primers mesos del conflicte bèl·lic, Badia afegeix els soferts pels germans de Sant Joan de Déu, en primer lloc els del sanatori de Calafell, comunitat que integraven trenta-tres homes, entre religiosos i novicis. Ja el 23 de juliol de 1936 els milicians s'hi presentaren, però els respectaren per la tasca benèfica que desenvolupaven. Tot i això, al cap d'una setmana eren substituïts per personal aliè, malgrat que hi restaren encara quatre germans i quatre novicis. Els altres vint-i-cinc sortiren en direcció a l'estació de Calafell i Sant Vicenç de Calders per agafar el tren cap a Barcelona on, llevat d'alguns que pogueren fer-se escàpols, foren detinguts i conduïts al Vendrell, des d'on els portaren a una teuleria al costat de Calafell i hi foren assassinats en nombre de quinze entre sacerdots i germans, havent exceptuat abans quatre novicis juvenets. El segon grup de religiosos de Sant Joan de Déu immolats a Catalunya l'integraven set membres de nacionalitat colombiana procedents del sanatori de San José de Ciempozuelos (Madrid) els quals, gràcies a les gestions de l'ambaixador de Colòmbia a la capital prop dels milicians, enviaren en tren de Madrid a Barcelona, on els esperava el cònsol colombià que, malgrat tot, no els pogué localitzar perquè havien estat detinguts en arribar a la ciutat i aquell mateix dia assassinats. El cònsol pogué identificar els cadàvers al Clínic, on havien estat dipositats.

En conclusió, el *Diccionari* de Badia resulta pioner pel que fa a les biografies dels eclesiàstics i laics catòlics catalans o residents a les diòcesis catalanes que per la seva

condició cristiana foren objecte de la fúria revolucionària, principalment a principis del conflicte bèl·lic, però també al llarg de la guerra, si bé en una intensitat menor, ja que els assassinats perduraren al llarg del període, fins i tot els tres primers mesos de 1939.

En diversos punts del treball, l'autor considera que el seu estudi és perfectible, asseveració fruit de la modèstia tradicional que el caracteritzava. Em sap greu contradir-lo respectuosament, ja que crec que la seva investigació, atès el nivell de coneixement en el moment en què fou escrita, resulta perfecta i exhaustiva. Badia ha sabut utilitzar àmpliament les fonts al seu abast i ha proporcionat una síntesi suficient de cada persona, des de la seva identificació fins al lloc on fou assassinada i les circumstàncies que acompanyaren la seva mort.

De ben segur que aquesta línia de recerca obrirà nous interessos historiogràfics i possibilitarà l'elaboració de nous treballs que ampliaran el coneixement que tenim d'una etapa tan tràgica com la que van viure, patir i sofrir molts catalans de diverses ideologies i també de diverses persecucions i represàlies, entre els quals els dos milers i mig que enregistra aquest *Diccionari*, la major part dels quals, homes i dones, pel simple fet religiós, en la seva condició de bisbe, sacerdot, monjo, membre de congregació, novici, seminarista, estudiant o laic compromès en la defensa de la seva fe. Una relació que impressiona per molts aspectes: en destaco el nombre d'afectats —vull recordar que, de les 8.360 persones assassinades a Catalunya entre juliol de 1936 i gener de 1939, més de 2.500 ho foren per raó de l'*odium fidei*—, l'abast territorial dins el país, les sevícies i crueltats infligides pels homicides, l'actitud dels detinguts en defensa de les seves creences davant els seus botxins, així com la concessió del seu perdó i també el cant d'esperança de la major part en el moment del martiri.

Gràcies al bon fer del benemèrit Francesc Badia i Batalla, a partir de la publicació d'aquesta obra es podrà ampliar la *memòria* dels immolats durant la Guerra Civil en un aspecte especialment tràgic, el de les persones que, al marge del conflicte militar, foren, per la seva condició de catòlics, detingudes, blasrades, maltractades, torturades, jutjades i executades enmig de la crueltat més severa i inhumana en molts casos.

Dr. JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ
Acadèmic

Notes prèvies

1. Naturalesa del *Diccionari*

El *Diccionari biogràfic de la persecució religiosa de 1936 a Catalunya* és una relació privada elaborada amb la màxima cura i rigor possibles. No és, doncs, un martirologi —per això el qualifiquem de diccionari—, malgrat que les fonts provenen en gran part dels martirologis diocesans. La responsabilitat del treball és de l'autor que ha fet el recull i la selecció de dades.

2. El contingut

2.1. *Àmbit personal*

En aquesta relació s'hi han intentat incloure:

- a) Els clergues i els religiosos o les religioses nascuts o residents en alguna de les diòcesis amb seu a Catalunya encara que llur assassinat hagués tingut lloc fora dels límits d'aquestes diòcesis.
- b) Els clergues i els religiosos o les religioses d'altres diòcesis o procedències assassinats en territori de les diòcesis de la Tarraconense.
- c) Els seminaristes i els novicis, postulants o estudiants dels ordes i els instituts religiosos en els quals concorri alguna de les circumstàncies establertes en els apartats anteriors.
- d) Alguns laics cristians la mort dels quals consta que fou deguda a la seva fe cristiana.

2.1.1. Situacions especials relatives a clergues i religiosos

- a) Els sacerdots, els religiosos, els seminaristes i els novicis incorporats a l'exèrcit republicà que moriren en circumstàncies ignorades al front plantegen un problema. És cert que molts foren assassinats o enviats especialment i expressament a la mort per raó de la seva condició cristiana. Però, malgrat això, no podem de cap manera generalitzar i, en contra del criteri seguit per altres autors, optem per l'exclusió dels morts a l'exèrcit quan no consta explícitament o raonablement que foren assassinats per raó de llur fe cristiana.
- b) També es planteja la qüestió dels sacerdots o els religiosos que pròpiament no

foren assassinats, però que moriren empresonats, amagats o desemparats durant la persecució. En aquest cas, fem l'opció contrària d'incloure'ls presumint ben fonamentadament que la mort els fou causada pels efectes de la persecució.

2.1.2. Els laics cristians

El problema de la inclusió o l'exclusió dels laics cristians no és fàcil de resoldre. És obvi que molts moriren exclusivament a causa de la fe que professaven, però també ho és que en la mort d'altres hi confluïren causes o motivacions personals o fins i tot polítiques. Evidentment, no estem capacitats per establir les diferències i fer-ne la selecció adequada.

Per això, en principi, els excloem, salvant només els que han estat beatificats, tenen introduïda o en curs de preparació la seva causa de beatificació o bé estan compresos en els martirologis diocesans. Creiem que el fet d'incórrer en algun d'aquests darrers supòsits constitueix un indici més que suficient per estimar —naturalment només a l'efecte de la relació que fem— que la seva mort fou *in odium fidei*.

Recollim també les referències personals de laics i laïques cristians que foren assassinats per acollir a casa seva sacerdots i religiosos perseguits o per ajudar-los a fugir o a amagar-se amb la voluntat de salvar llurs vides. Com ha dit el bisbe historiador Antonio Montero, és doctrina comuna que el fet de sofrir la mort com a pena per haver fet un acte de caritat és un gest de primer ordre per a l'apreciació del martiri. Igualment, el papa Francesc, amb el motu proprio *Maiorem hac dilectionem*, ha dissipat qualsevol dubte en aquest sentit.

Finalment, el *Diccionari* inclou també els sagristans laics assassinats. Ens semblaria mesquí i injust recollir els noms dels sacerdots d'una parròquia i excloure'n uns fidels que foren morts per la seva condició de servidors de l'Església.

2.2. Àmbit territorial

Cal tenir en compte que, per raons històriques i lingüístiques i per vinculacions comunitàries especials, les diòcesis que tenen la seu a Catalunya comprenen territoris que van més enllà de les fronteres geogràfiques de la Catalunya estricta actual. A l'època de la persecució (1936-1939), grans parts d'aquestes demarcacions diocesanes s'estenien per terres que després foren segregades i integrades a bisbats de les comunitats d'Aragó i València.

Teníem, doncs, la doble opció d'atendre a criteris estrictament geogràfics i administratius o bé de tenir en compte raons més profundes de comunitats cristianes d'arrels seculars. La decisió no ha estat difícil i el sentit comú eclesial ha imposat la segona opció.

Es tenen en compte, doncs, els límits de les diòcesis de l'època i, per tant, les comarques de la Franja, que posteriorment foren incloses a la diòcesi de Barbastro. Naturalment, també s'hi han inclòs les comarques valencianes, que a l'època formaven part de la diòcesi de Tortosa i que després en foren segregades.

2.3. Àmbit temporal

S'inclouen en aquesta relació els noms de les persones sacrificades des del mes de juliol de 1936 fins al mes de març de 1939 per tenir en compte la possibilitat que algun clergue o religiós català hagués estat assassinat fora dels límits de les diòcesis catalanes quan la persecució ja havia acabat a Catalunya, però continuava en altres territoris de l'Estat.

3. Referència a determinades dades

3.1. Cognoms

La fixació dels cognoms correctes de cada persona ha comportat nombrosos problemes. Naturalment, no ha estat possible investigar en cada cas el cognom que consta als llibres de naixements del Registre Civil o de baptismes dels registres parroquials i, per això, no ens queda cap altre recurs que acceptar el que ens ofereixen els martirologis, les llistes diocesanes o altres antecedents utilitzats.

Però aquestes fonts no són sempre concordants i cal elegir una versió o una altra sense la seguretat d'encertar. És possible que un *Ferrer* aparegui com a *Ferré*, *Farré* o *Farrer*; i un *Fàbregues* pot aparèixer com a *Fàbregas* o fins i tot *Fabregat*; etc. Per això, en la recerca d'un cognom determinat caldrà que el lector o consultant tingui en compte la possibilitat d'aquestes variants. Pel que fa als religiosos, en cas de discordança, donem preferència a la versió del cognom acceptada en les relacions de l'institut, congregació o orde respectiu.

Però, per causes que no arribem a escatir, en les relacions fetes els anys següents al final de la persecució, abunden els errors en relació amb els cognoms. Unes vegades segurament per la transcripció fonètica, d'altres per una castellanització dels cognoms catalans; la veritat és que no hi falten versions ben diferents. La irregularitat afecta més el clergat secular que no pas els religiosos.

Ni tan sols estan exemptes d'aquests errors les referències extretes —com fan especialment Solé i Villarroya— dels llibres de defuncions del Registre Civil, en les quals abunden les inexactituds en els cognoms provocades pel desconeixement del català per part de molts funcionaris. Això ens ha obligat a fer una revisió especial encaminada a no incórrer en duplicitats.

Una solució ideal, que no sempre és possible, la va trobar Jesús Castells, al seu *Martirologi de l'Església d'Urgell*, reflectint la signatura autògrafa de cada un dels preveres assassinats.

Pel que fa a la llengua del nom de pila, apareixen en català els noms de les persones que consten nascudes a Catalunya, Illes Balears, València, Andorra i la Franja, i també els noms de pila d'algunes persones de qui no consta el lloc de naixement. La «i» que a vegades serveix per a unir el primer i el segon cognom plantejava qüestions de coherència que no hem sabut resoldre, tant sobre l'ús de la i llatina o grega com sobre l'ús mateix de la conjunció. Ens hem decantat per suprimir-la excepte en els casos en què els títols dels llibres en què ens basem fan servir la conjunció. Som conscients que queden molts casos per corregir i millorar, i esperem que aquest treball serveixi per a avançar també en la fixació correcta de l'antroponímia.

3.2. *Noms de religió*

En aquest punt, l'experiència ens ha fet canviar el criteri que havíem adoptat en iniciar el treball. En un principi, en establir l'ordre alfabètic, preniem en consideració el nom de religió pensant que, pel que fa a alguns instituts, era el més conegut i, per consegüent, feia més fàcil la cerca del lector. Però a la pràctica comportava certs inconvenients sobretot a l'hora de determinar quins instituts o congregacions havien de ser objecte d'aquest tracte especial, tenint en compte que en molts casos, si bé es canviava el nom, el cognom continuava sent un element identificador important. Per això, ens ha semblat més adequat establir en tots els casos l'ordre alfabètic en relació amb els cognoms civils si bé, sempre que escau, assenyallem després el nom de religió, que, per evitar confusions, anotem entre parèntesis.

3.3. *Data de la mort*

No és possible obtenir aquesta dada en tots els casos. Força vegades hem hagut de recórrer a les expressions «primers de», «mitjan» o «finals de», i també hi ha casos en què no consta la data de la mort.

Sovint s'observen diferències d'un dia entre les dates consignades en martirologis o relats. La majoria d'assassinats es cometien de nit i, en no constar l'hora exacta, els historiadors prenen indistintament en consideració, segons les circumstàncies, la data de la nit o bé la de la matinada següent.

4. Les fonts

4.1. *Els martirologis diocesans*

La confecció de la llista s'ha fet bàsicament a partir de les dades dels martirologis diocesans següents:

Tarragona. *Víctimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 al 1939*, de Mn. Joan Serra Vilaró. Fou un dels primers a publicar-se i comprèn exclusivament els 136 sacerdots diocesans i alguns laics immolats la biografia dels quals està ordenada alfabèticament.

Barcelona. *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, de Mn. Josep Sanabre i Sanromà. Editat també aviat (1943), constitueix una obra bàsica per a l'estudi de la persecució a la diòcesi barcelonina. Inclou sacerdots, religiosos i alguns laics i la relació està ordenada cronològicament segons les dates del martiri.

Girona. *Testimoniatge de fe i de fidelitat. Els preveres de la diòcesi de Girona víctimes de la revolta del 1936*, de Mn. Josep Maria Cervera i Berta. Editat l'any 1991. És una obra breu; les biografies només recullen les dades essencials dels preveres martiritzats, però d'una gran claredat i de lectura agradable. Al final inclou la relació de religiosos amb indicació de la data i el lloc del martiri.

Lleida. *El martirio de una Iglesia. Lérida 1936-1939*, de Ramiro Viola González.

Editat l'any 1981. La relació biogràfica de clergues màrtirs, ordenada alfabèticament, va precedida d'un estudi sobre els antecedents de la persecució, les destruccions de temples, la destinació dels edificis religiosos, etc. No comprèn els religiosos de la diòcesi.

Solsona. *Martirologi solsoní*, de Lluís Badia i Torras. Editat l'any 1988. Una obra molt completa i documentada, amb índexs eficients, de fàcil consulta. Comprèn la biografia i l'exposició del martiri de clergues diocesans i religiosos i d'alguns seglars.

Tortosa. *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri. Diòcesi de Tortosa 1936-1939*, de Mn. Manuel García Sancho. És el darrer martirologi editat (1997) de les diòcesis catalanes.

Urgell. *Martirologi de l'Església d'Urgell, 1936-1939*. Fou editat l'any 1975 i és obra de Mn. Jesús Castells i Serra. Al nostre modest criteri és un dels millors de Catalunya. Amb un llenguatge planer reflecteix la manera de ser i la personalitat de cada un dels biografats. Utilitza molt sovint fonts directes i personals, i el relat és minuciós.

Vic. *Martirologio vicense: persecución religiosa 1936-1939*, del qual no consta l'autor. Editat l'any 1945. Constitueix un conjunt de notes molt completes sobre la vida i el martiri de cada un dels clergues immolats, amb la fotografia de les persones. Al final fa referència també als religiosos i les religioses de la diòcesi. Prenent com a base aquests antecedents, Mn. Josep Prat Molist redactà una versió actualitzada i reduïda del martirologi que no pogué acabar (morí l'any 1988) i que l'any següent publicà M. Antoni Conill al *Butlletí Oficial del Bisbat de Vic*, amb el títol «Sacerdots, religiosos i religioses, immolats de 1936 a 1939».

4.2. Altres martirologis

- 4.2.1. Hi ha una obra fonamental, seriosa i referida a totes les diòcesis hispanes, que és la *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, del bisbe Antonio Montero Moreno (BAC, Madrid, 1961). És absolutament bàsica i l'apèndix-índex amb els noms de les víctimes de la persecució en tot el territori espanyol constitueix un esforç extraordinari de fixació i recull de dades, molt més si es pensa que fou el primer que es feu de manera seriosa en l'àmbit estatal. Però aquesta prematuritat i l'extensió del marc territorial estudiat, com també la multiplicitat de fonts, comporten inevitablement algunes versions incorrectes de cognoms o de termes geogràfics.
- 4.2.2. També són remarcables les obres de Fernando Gómez Catón *La Iglesia de los mártires* i de V. Cárcel Ortí *La gran persecución. España 1931-1939 i La persecución religiosa en España durante la Segunda República (1931-1939)*.
- 4.2.3. Hem consultat així mateix diversos martirologis catalans d'àmbit comarcal i local, com *Mártires del Penedès*, de Mn. Salvador Nonell i Bru; *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-1939*, de Mn. Àngel Bergadà i Escrivà; *L'Església catòlica a Vilanova i la Geltrú el 1936*, de Bonaventura Orriols, i d'altres.
- 4.2.4. Els ordes, els instituts o les congregacions religioses han estat atents a guardar la memòria dels seus màrtirs i, en aquest punt, val la pena remarcar, entre moltes altres, les obres següents: de Ramon Alberdi, *Els màrtirs salesians de València i Barcelona. (1936-1938)*; del P. Alejo de la Virgen del Carmen, *Nuestros mártires de la provincia de San José de Cataluña*; de Josep Maria Codina,

Claretians màrtirs; de Bernabé Dalmau, *Els màrtirs de Montserrat*; de María Dolores López de Vicuña i María Concepción López Ramos, *Cuando amanecía. Martirio de veinticinco HH. Carmelitas de la Caridad*; d'Octavio Marcos, *Testimonio martirial de los Hermanos de San Juan de Dios en los días de la persecución religiosa española*; de P. Bibiloni, *Notas para una biografía de los PP. y HH. de la Compañía de Jesús de la Provincia de Aragón sacrificados por Cristo en 1936 y 1937*; de Josep Trepas, *Los mártires franciscanos de Cataluña durante la revolución marxista (1936-1939)*; de Juan J. Moral, *Vidas entregadas. Martirologio marista de España (1909-1939)*; de Jesús Quibus, *Misioneros Mártires. Hijos del Corazón de María de la provincia de Cataluña sacrificados en la revolución marxista*, i d'Antonio Torres, *Martirologio de la Hermandad de Sacerdotes Operarios Diocesanos*, entre molts d'altres.

4.3. Biografies

La personalitat rellevant d'algunes de les víctimes ha justificat la publicació de molts treballs biogràfics als quals, naturalment, hem recorregut.

Assenyalem, només de manera indicativa, editat pels amics del Dr. Guardiet, *Una vida d'entrega. Dr. Josep Guardiet i Pujol, rector de Rubí*; d'A. Burdeus. 4026. Jaime Ortiz Alzueta; de Josep Maria Cervera i Berta, *Un rector màrtir. Esbós biogràfic de Mossèn Pere Arolas i Vergés*; de Jesús Farrés, *Mossèn Gaietà Clausellas. Biografia i semblança espiritual*; de C. Febrer, OP, *Memorias. Una aventura de fe y de amor, Josefina Sauleda*; de Manuel Fuentes i Francesc Roig, *Manuel Borràs i Ferré: una vida al servei de l'Església*; d'Antoni Dalmau, *Mn. Josep Forn i Talló (1886-1936). Auster, senzill i noble*; de Romuald Díaz, *M. Pere Pous i Solà, estudiós i testimoni de la paraula*; de Josep Lladonosa, *Un alma transparente*; de Xavier Margenat, *L'home que conduïa un Chevrolet. Biografia del Beat Esiqui Josep (1897-1936)*; de Maria Victòria Molins, *Fins a donar la vida: Vida i martiri de Mercè Prat de la Companyia de Santa Teresa de Jesús*; de Salvador Nonell, *El Dr. José Samsó Elias y su tiempo*; Padre e hijo, Alfonso Gasset Llop - Mn. Manuel Gasset Llecha, *Mártires de Cristo*, i *El pastor immolat*, Mn. Lluís Miquel i Ticó; de P.M.P., *El Padre Jaime Puig, protomàrtir de los «Hijos de la Sagrada Familia»*; de Josep Maria Segur, *Balas reverentes. Jaime Hilario, Hermano de La Salle (1898-1937)*; de Tomàs Vergés, *Un màrtir de la catequesi (Josep Cardona i Carreras)*; de Manuel Vilar, *Fidel a la paraula. Testimoniatge de Ferran Saperas*; o també *Heroínas. Notas biográficas de las RR. MM. Carmen, Rosa y Madalena Fradera, Religiosas Hijas del Santísimo e Inmaculado Corazón de María*, de la qual no consta l'autor, etc.

4.4. Obres de caràcter general, cròniques i monografies locals

Anotem *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*, de Josep M. Solé i Joan Villarroja, una obra fonamental per complementar les dades de les víctimes; algunes cròniques sobre episodis concrets, com la de Julián Arribas Alegre *Silencio en Can Valls. Cincuenta mártires gabrielistas. Julio-noviembre 1936*; o la de Miquel Mir i Mariano Santamaría *El preu de la traïció. La FAI, Tarradellas i l'assassinat de 172 maristes*.

Pel que fa a les monografies locals podem assenyalar les de Ramon Boixareu, *La Revolució i la Guerra Civil a la Pobla (1936-1939)*; de Francisco Javier Galindo Llangort, *la Seu*, 1936; de Manuel Gimeno, *Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*; d'Antoni Jorba, *Agonia d'una ciutat. Igualada*; de Josep M. Jàvega, *La guerra que vaig viure*; d'Albert Compte, *República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries. Entre la història i les memòries*; de Bonaventura Orriols, *L'Església catòlica a Vilanova i la Geltrú el 1936*; de Francesc Prats, *La ciutat de Tremp durant la Segona República i la Guerra Civil (1931-1938)*; de Maria del Tura Roura, *La meua Història de la Guerra a Olot*, etc.

Insistim en el caràcter merament enunciatiu de la relació de fonts precedent.

5. Cloenda

Abans de posar punt final a aquestes notes preliminars, cal advertir que malgrat que aquest treball fou iniciat fa molts anys encara és realment inacabat. Hi falten dades i hi sobra alguna confusió fins i tot en relació amb la identitat d'alguna de les víctimes i les seves circumstàncies personals. Altres dades, com la data i el lloc de la mort, sovint són del tot desconegudes. La clandestinitat que envoltà molts dels assassinats, el secretisme volgut de moltes desaparicions i la manca freqüent de constatacions oficials i de mínimes formalitats administratives ho han fet possible. Probablement amb el temps s'aniran omplint algunes llacunes, però també n'hi ha d'altres que quedaran sense resoldre amagades en les fosses comunes de molts cementiris catalans o en sepultures ignorades i improvisades.

D'altra banda, intuïm que queden més llacunes que no estem en condicions de superar. No és fàcil, per posar un exemple, tenir coneixement de tots els seminaristes o estudiants (no tant dels novicis o estudiants d'instituts religiosos) víctimes de la repressió anticristiana, no solament dels catalans sacrificats fora, sinó fins i tot de més d'un, mort a les nostres diòcesis. També hem trobat dificultats semblants per enregistrar les morts de clergues i religiosos i religioses pertanyents a altres diòcesis espanyoles o estrangeres que es trobaven accidentalment a les diòcesis catalanes.

I en sentit contrari, molt probablement la nostra relació de clergues i religiosos nascuts a Catalunya i assassinats fora de les nostres diòcesis peca d'incompleta. Hi ha persones amb cognoms específicament catalans que no gosem incloure perquè aquella nota onomàstica no comporta per si sola el fet del naixement en alguna de les nostres diòcesis. I hem optat per no incloure diverses persones de les quals ens faltaven les dades bàsiques per constituir una mínima entrada biogràfica.

Finalment, hi haurà sempre el lamentable oblit de centenars i centenars de laics cristians i cristianes, veritables i autèntics màrtirs —aquí, per les raons al·ludides, solament se'n recull una ínfima minoria— que quedaran amagats en la nostra memòria. El bon Déu n'haurà reconegut justament els mèrits.

6. Nota a aquesta edició

Francesc Badia i Batalla morí el 14 d'agost de 2020 amb 97 anys. Havia iniciat aquest llibre feia més de 15 anys i a l'entremig es dedicà també a altres investigacions

històriques. Li sabia greu que les hores incomputables dedicades a aquesta obra inacabada no poguessin servir a altres estudiosos, investigadors o simplement a interessats en la història dels cristians durant aquests anys. Abans de morir va demanar als fills que intentessin que el treball es publicués per si podia ser útil, corregit, ampliat i millorat. Amb uns quants anys més hauria estat encara millor, però segur que pot aportar molta informació valuosa.

A

Dr. Jordi Abad Pérez

Mestrescola de la catedral de Tortosa (Baix Ebre). Havia nascut l'any 1871 a la mateixa ciutat. Era home de gran espiritualitat i zel apostòlic. Intuïa que tindria la gràcia del martiri i encoratjava els companys que es desanimaven davant la persecució. Fou detingut el dia 21 d'agost de 1936 i s'enfrontà animosament a la mort donant gràcies a Déu. Fou assassinat a la carretera de Barcelona, al pla dels Ametllers (Tortosa).

Vegeu García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 363.

Mn. Jaume Abadal Vives

Ecònom de Tavertet (Osona). Havia nascut a Igualada (Anoia) i tenia 42 anys. No es mogué de la rectoria fins al 24 de juliol de 1936 i continuà celebrant l'eucaristia diàriament. Aquell dia es refugià en una masia de la mateixa paròquia; es preparava per a la mort, que veia immediata, i administrava els sagraments als qui li demanaven. Finalment, fou detingut i assassinat al terme de Cantonigròs (Osona).

Vegeu *Martirologio vicense: persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 9.

Zacarías Abadía Huesa

Estudiant coadjutor salesià de la comunitat de Sarrià (Barcelona). Havia nascut a Almunient (Monegres, Osca) i tenia 22 anys. Refugiat a casa d'un amic, el 26 de juliol de 1936 se li ocorregué visitar dos salesians amics (Felipe Hernández i Jaime Ortiz) en un pis del carrer de la Diputació de Barcelona, on estaven allotjats, i allí foren tots tres detinguts. No se'n tingueren més notícies fins que els seus cadàvers ingressaren a l'Hospital Clínic.

Vegeu Alberdi, *Els màrtirs salesians de València i Barcelona (1936-1938)*, pàg. 139. Pel que fa als assassinats amagats i desconeguts, podeu veure la NC 21.

Mn. Francisco Abenoza Suñé

Sacerdot natural d'Alcoleja (Cinca Mitjà, Osca), ordenat l'any 1928. Era vicari de Fraga (Osca), aleshores pertanyent al bisbat de Lleida, i fou detingut els primers dies de la persecució. Fou pressionat perquè donés algun signe d'apostasia, però s'hi negà rotundament. El 24 de juliol de 1936 fou assassinat en una matança col·lectiva al cementiri de Fraga, i el seu cadàver, cremat.

Vegeu-ne més informació a Viola González, *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*, pàg. 255 i s. Sobre l'assassinat múltiple del cementiri de Fraga del 24 de juliol de 1936, podeu veure la NC 49. Les propostes d'apostasia, rebutjades de manera general, abundaren. Vegeu la NC 36.

Mn. Joan Abràs Font

Capellà de les religioses escolàpies del Masnou. Llicenciat en dret. Tenia 51 anys i era natural de Girona. Beneí un matrimoni en la clandestinitat i algú el denuncià. Uns patrullers, orientats per la portera de la casa on s'havia refugiat, el detingueren el 10 d'octubre de 1936 a Barcelona i l'assassinaren.

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 383.

P. Ismael Accensi Cid

Religiós de la Companyia de Jesús. Es trobava fent exercicis espirituals a Manresa (Bages). Una família de la ciutat l'acollí a casa seva. El dia primer d'agost de 1936 l'acompanyaren a Barcelona, ja que pensava obtenir un passaport per sortir a l'estranger. Anà a casa d'un familiar, però estava molt vigilada pels milicians i decidí anar a Tortosa. Allí s'hostatjà a la pensió Fabaró, després a la del Ninot, fent-se passar per barber. Desaparegué misteriosament, si bé al Registre Civil consta que morí el dia 5 d'agost de 1936 «a consecuencia de shock traumático» a la costa de Soldevida.

Vegeu Bibiloni, *Notas para una biografía de los PP. y HH. de la Compañía de Jesús de la Provincia de Aragón sacrificados por Cristo en 1936 y 1937*, pàg. 21

i s. Sobre els nombrosos intents de fugides a l'estranger, vegeu la NC 33.

G. Vicenta (Daniela de San Bernabé) Achurra Gogerala

Religiosa carmelita descalça missionera de la Casa Mare de Barcelona. Era natural de Berriatua (Biscaia) i tenia 46 anys. Fou assassinada al terme de Vallvidrera (Barcelona) les primeres hores de la matinada del dia primer d'agost de 1936.

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 278.

Mn. Mateu Adell Ripollès

L'any 1936 era ecònom de la parròquia de la Pobra d'Alcolea (Ports), bisbat de Tortosa. En iniciar-se la revolta i persecució es refugià a la casa paterna de la Todoella (Ports). Els milicians l'obligaren, amb altres veïns, a desmuntar imatges i retaules del temple parroquial per portar-les a cremar. Fou detingut junt amb Mn. Daniel Fuster, capellà de Castell de Cabres, i portats a la presó provincial de Castelló. El 29 de setembre de 1936 tots dos foren assassinats.

Vegeu García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 351. Podeu veure també la NC 25 sobre els assalts a la presó de Castelló pels milicians de l'anomenada «Columna de Hierro». Pel que fa a l'especial interès a mostrar les destruccions i els incendis dels temples als mossens detinguts, vegeu la NC 39.

Sor Antonia (Maria Rosa) Adrover Martí

Religiosa dominica del convent del carrer de Roger de Flor de Barcelona. Havia nascut a San Roque (Cadis), però des de molt petita anà amb els seus pares a viure a Vilanova i la Geltrú i després a Tortosa i a la Vila Joiosa. Òrfena de pares, l'any 1915 es traslladà a Barcelona i, cinc anys després, ingressà a la comunitat de dominiques de Santa Caterina de Siena de la mateixa ciutat. Donava classes a l'escola gratuïta de nenes i era sagristana. Es refugià en una casa amiga de la qual sortí per eludir un escorcoll i fou detinguda al carrer el 7 d'agost de 1936. L'endemà va ser assassinada al bosc del Lledoner, prop

de la creu del Bisbe Strauch, i el seu cadàver inhumat al cementiri de Vallirana.

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 291.

Onésimo Agorreta Zabaleta

Estudiant claretia. Era un dels integrants de l'expedició (la primera) que sortí del Mas Claret, dirigida pel P. Jové, amb la intenció d'arribar als voltants del monestir de Vallbona. Arribaren a Montornès de Segarra, on passaren la nit acollits per una bona família d'aquell poble. L'endemà sortiren en petits grups, però foren descoberts des de Ciutadilla (Urgell) i conduïts al Centre Socialista d'aquell poble. No els tractaren malament, però telefonaren a Cervera demanant què n'havien de fer. La resposta fou que en fessin el que volguessin. Aleshores telefonaren a Lleida a fi que els anessin a buscar. Els milicians de Lleida, a crits i bufetades, se'ls endugueren, ben lligats, en un camió el dia 26 de juliol de 1936 al matí. Arribats a Lleida volien conduir-los a la presó, però predominà l'opinió dels més salvatges i els portaren al cementiri de la ciutat, on foren tots immediatament assassinats.

Vegeu Montero Moreno, *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, pàg. 235. Sobre els claretians assassinats al cementiri de Lleida el 26 de juliol de 1936, podeu veure la NC 46.

P. Joan (del Sagrat Cor) Agramunt Riera

Religiós nascut a Almassora (Plana Alta), província de Castelló, aleshores pertanyent al bisbat de Tortosa. Tenia 29 anys i era professor del Col·legi Calassanci de Castelló de la Plana. Es refugià a la seva població nadiua. A finals de juliol de 1936, una bona dona trobà entre les runes dels altars i el mobiliari d'una església un grup d'hòsties al costat d'un copó i les portà al P. Agramunt. Aquest, dubtant de si verament estaven consagrades, decidí consultar el cas amb l'arxipreste i amb aquesta finalitat viatjà a Castelló. Fou descobert, tornat a Almassora i empresonat. El dia 13 d'agost de 1936 va ser assassinat al Pla de Museros (Almassora) juntament amb Mn. Chulvi. Beatificat el primer d'octubre de 1995.

Vegeu Montero Moreno, *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, pàg. 597 i s.

G. Luciano (Atanasio) Aguado Martínez

Germà gabrielista de la comunitat de Valls (Alt Camp). Aquesta comunitat estava integrada l'any 1936 per nou religiosos, set dels quals aconseguiren fugir de la ciutat i sis arribaren a Can Valls (Caldes d'Estrac). Foren primer empresonats a la txeca presó de Sant Elies i després assassinats a Montcada. El G. Atanasio (Luciano Aguado) i el G. Sebastián (Simón Arnáez) s'amagaren a casa de famílies d'exalumnes de Valls. Més tard, confiats en la benvolença de les autoritats, demanaren i obtingueren salconduits amb els quals sortiren amb tren de Valls, però a l'estació del Garraf foren trets del vagó i assassinats.

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 352. En relació amb la sinistra presó de Sant Elies podeu veure la NC 17. En relació amb la dubtosa garantia dels salconduits, vegeu la NC 12. Sobre les detencions fetes al tren, vegeu la NC 25.

G. Eustaquio Aguilanedo Puyol

Religiós escolapi resident a Tamarit de Llitera (Franja de Ponent), aleshores pertanyent a la diòcesi de Lleida. Havia nascut a Sanui (Llitera, Osca) i tenia 24 anys. Fou afusellat el 26 de juliol de 1936 al paratge denominat la Quadra del terme municipal de Tamarit, juntament amb tres escolapis més, els pares Salvador Lizana, Julián Pascual i el G. Antonio Ortiz Barga. En el mateix grup hi havia el rector de Calassanç, Mn. Joaquín Buira Rabal; el vicari de Tamarit, Mn. Francesc París Ribas, i el beneficiat d'aquesta darrera parròquia, D. Vicente Saurina Reoy, i dos laics. La precipitació dels assassinats feu que el G. Aguilanedo i el també escolapi P. Pascual només sofrissin lleus ferides i que Mn. Francesc París resultés il·lès, cosa que permeté que més tard tots tres fugissin buscant un refugi que no trobaren. Dos dies després foren de nou detinguts. Eustaquio Aguilanedo fou assassinat a Sant Esteve de Llitera i els altres dos fugitius, a Raimat, ja a Lleida.

Vegeu Montero Moreno, *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, pàg. 222.

P. Joan Aguilar Font

Religiós, superior general de la Pia Societat de la Santa Creu i Sant Pau. Detingut a l'Hospital de Sant Pau de Barcelona el 24 de juliol de 1936, va ser assassinat a Cornellà de Llobregat el 16 d'agost següent.

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 309.

Mn. Francesc Aguilar Saureu

Natural i veí de Lleida, era home d'escassa salut i vivia al seminari lleidatà amb altres capellans ancians o malalts crònics. Precisament per raó de la seva malaltia s'havia traslladat temporalment a Barcelona i es trobava a l'asil del Port quan esclatà la revolta. No estava en condicions de buscar cap amagatall. Uns patrullers comparegueren a l'asil preguntant pel «capellà de Lleida» i se l'endugueren. Desaparegué i no se n'han tingut mai més notícies.

Vegeu Viola González, *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*, pàg. 256. Pel que fa als assassinats clandestins o en circumstàncies i llocs desconeguts, podeu veure la NC 21. Ni la malaltia, ni la discapacitat ni la vellesa foren circumstàncies que evitaren els assassinats. Vegeu la NC 10.

Mn. Joaquim Aguilar Vives

Rector de Benifaraig, població del municipi de València. Havia nascut a Onda (Plana Baixa), aleshores pertanyent al bisbat de Tortosa, l'any 1880. El dia 11 de setembre de 1936 arribaren a Onda dos camions d'anarquistes armats que concentraren onze persones al local de la CNT, entre les quals Mn. Aguilar i altres preveres, i després, a la una del migdia, les assassinaren al terme municipal de Betxí.

Vegeu Montero Moreno, *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, pàg. 256. Sobre el nombre exagerat de persones armades que anaven a detenir un capellà, vegeu la NC 4.

Mn. Salvador Aguilera (o Aguilera) Roda

Ecònom de Traiguera (Baix Maestrat, País Valencià), aleshores pertanyent al bisbat de Tortosa. Havia nascut a Onda l'any 1878. L'inici de la revolta el trobà, amb la seva germana, passant uns dies al santuari de la Mare de Déu de la Balma (Sorita, els Ports). El 24 de juliol de 1936 s'hi presentaren un grup de milicians que amb escopetes de caça dispararen contra els estiuejants i feriren diverses persones, entre les quals Mn. Aguilera. En un camió portaren els ferits a l'hospital de Morella. En aquesta població fou detingut el mossèn juntament amb els altres companys del poble. Foren tancats tots a la presó de Morella i després conduïts a la de Castelló. Des d'allí, Mn. Aguilera va enviar una targeta a la seva germana amb el text següent, que transcrivim de l'obra *Sacerdots diocesans, fidels fins al martiri* de Manuel García Sancho: «A la senyora Dolors Aguilera Roda. Carreró de la Creu. Onda (Castelló). La meua roba serà a casa de M. Tival. Presó de Castelló, 18 de setembre de 1936. Estimades germana i neboda. Estic bé, gràcies a Déu. Fins ara vivim 33 sacerdots amb la incertesa del demà. Vaig deixar menjar de la fonda perquè m'era pesat i car. Encara em queden 12 pessetes. Aquesta no l'escric per a dir-te això, sinó perquè sàpigues que avui, dia 28, a les 12 de la nit, surto al carrer i, sense cap dubte, dins de mitja hora... el que em vas dir serà un fet. Moltíssims records a ta padrina; i que no m'obliden les vostres oracions. Me'n vaig content i ho prenc com una gràcia, benefici que sens dubte no mereixo. El vostre germà, Salvador.» Efectivament, aquella nit l'assassinaren.

Podeu veure'n més informació a García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 262.

Ramon Aguirre Calls

Jove laic cristià, de 23 anys, del Grup núm. 4, Balmes, de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Havia nascut a la Garriga (Vallès Oriental) el 22 d'agost de 1913 i era solter. Residia allà mateix. Amb el seu treball humil es pagà els estudis de batxillerat. No volgué combatre a les files dels que perseguïen l'Església i s'amagà en una masia. Fou detingut l'any 1937, tancat al castell de Montjuïc i internat pel SIM al camp de treball de l'Hospitalet de

l'Infant. Superà amb dificultat les dures condicions de treball, fam i càstigs d'aquell camp i, exhaust, fou portat malalt greu al vaixell presó *Uruguay*, fondejat al port de Barcelona, on morí, en condicions inhumanes i entre sofriments i desvaris, el 7 de setembre de 1938.

Sobre el vaixell presó *Uruguay* fondejat al port de Barcelona, vegeu la NC 30. Sobre el camp de treball de l'Hospitalet de l'Infant podeu veure *El camp de treball de la falç i el martell. De l'Hospitalet de l'Infant a Montferrer: març de 1938 - febrer de 1939*, de Nistal i Refart, i *Els camps de treball a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*, de Badia i Batalla.

Mn. Emili Agullana Perelló

Rector de Torres de Segre (Segrià). Havia nascut a Vilaller (Alta Ribagorça) l'any 1882. Els veïns el van amagar en una masia, però el 26 de juliol de 1936 fou obligat a presentar-se davant del Comitè. El portaren a un lloc del terme municipal de Soses (Segrià) i, després de maltractar-lo, l'assassinaren.

Vegeu Viola González, *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*, pàg. 250 i s.

Mn. Valentí Agulló Rogall

Rector de Burg (Pallars Sobirà). Havia nascut a Peramea, a la mateixa comarca, l'any 1881. Fugí i pogué arribar a Andorra. Com que al Principat hi havia un extraordinari nombre de refugiats, el Dr. Llovera, delegat pel bisbe d'Urgell, que tenia cura dels sacerdots fugitius, els encaminava a diferents diòcesis franceses. Mn. Agulló, amb altres companys, arribà a la Tor de Querol (Alta Cerdanya), ja en territori francès, on havia d'agafar el tren fins a Tolosa. Per error pujà a un tren que el portà a Puigcerdà. Allí el detingueren i l'assassinaren a la collada de Toses (Ripollès).

Vegeu Castells Serra, *Martirologi de l'Església d'Urgell, 1936-1939*, pàg. 191 i s. Sobre els nombrosos intents de fugides a l'estranger, vegeu la NC 33. Sobre les detencions fetes al tren, vegeu la NC 25.

P. Josep (Leonard) Aiguabella Codina

Religiós franciscà del convent de la Mare de

Déu del Remei, de Vic (Osona). Havia nascut a Bell-lloc d'Urgell (Pla d'Urgell) i tenia 33 anys. L'inici de la persecució el trobà al convent de Vic, d'on, juntament amb una germana seva que el recollí, se n'anà primer a Berga i després a Capolat, al Berguedà, i d'allí cap a Barcelona, on li fallaren diversos llocs de refugi. Intentà, sense aconseguir-ho, embarcar cap a Itàlia. El 7 d'octubre de 1936 fou detingut per uns patrullers del Clot amb els també franciscans pares Oromí i Tersa, que foren assassinats a Montcada. El P. Aiguabella va ser conduït a l'Hospital Clínic. Finalment se l'endugueren uns milicians el dia 12 d'octubre per assassinar-lo també al cementiri de Montcada.

Per a més informació, vegeu Trepat, *Los mártires franciscanos de Cataluña durante la revolución marxista (1936-1939)*, pàg. 206 i s. Sobre el cementiri de Montcada com a escenari tràgic de múltiples assassinats, vegeu la NC 35.

Mn. Joan Aixalà Verdú

Rector de Mequinensa (Baix Cinca), a la Franja. Havia nascut a la Floresta (Garrigues) l'any 1865. Detingut el 28 de juliol de 1936 quan feia exactament 25 anys que era rector. Se l'endugueren als afores del poble i veient que l'anaven a matar demanà uns moments per pregar que li concediren. Després, l'assassinaren immediatament.

Vegeu Viola González, *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*, pàg. 257 i s.

P. Marcos Ajuria Gallástegui

Religiós missioner de l'Immaculat Cor de Maria de la residència del carrer de Ripoll de Barcelona. Director de la revista *El Misionero*. Era natural de Iurreta (Biscaia) i tenia 60 anys. Trobà refugi a la casa del carrer d'Aragó núm. 216 de Barcelona i allí fou detingut el dia 3 d'agost de 1936 per ser immediatament assassinat juntament amb un altre religiós claretà.

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 283.

Mn. Miquel Alabart Sabaté

Diaca del bisbat de Tortosa. Era natural de Ribarroja d'Ebre (Ribera d'Ebre) i tenia 23 anys. Estava de vacances a casa del seu pare i el 2 d'agost de 1936 l'obligaren a pujar a un camió on ja hi havia els mossens Sánchez, Franquet i Piñol. Els assassinaren a les Ventas de les Camposines (Terra Alta).

Podeu veure'n més informació a García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 299.

Mn. Josep Alabern Puigsech

Diaca. Era natural de Vic (Osona), tenia 23 anys i tenia prevista l'ordenació sacerdotal el dia 25 de juliol. Feia exercicis espirituals a la Universitat de Comillas (Cantàbria), on havia estudiat, i fou detingut amb el seu germà Marià, professor d'aquella universitat, i altres companys i portat a la presó de Santander. Alliberats, tornaren a Comillas, on de nou foren detinguts el dia 9 de desembre de 1936 i aquesta vegada conduïts a la txeca de Neila. A les 7 del matí del dia 11 els tragueren d'aquella trista presó i desaparegueren sense deixar cap rastre.

Vegeu *Martirologio vicense: persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 10. Pel que fa als assassinats clandestins o en circumstàncies i llocs desconeguts, podeu veure la NC 21.

Mn. Marià Alabern Puigsech

Professor de la Universitat de Comillas (Cantàbria). Era natural de Vic i tenia 31 anys. Servia també a la parròquia del poblet de Traspavía. Fou detingut, ingressat a la presó de Santander i després alliberat. El dia 9 de desembre de 1936 fou novament detingut amb el seu germà diaca, Josep, i altres preveres i portats tots a la txeca de Neila, de la qual foren trets el matí del dia 11 següent. Desaparegueren tots.

Vegeu *Martirologio vicense: persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 11.

Tomàs Alaix Gassó

Laic cristià, de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Havia nascut a Falset (Priorat) l'any

1911 i era veí de la mateixa capital. Havia fet exercicis espirituals poc temps abans de començar la persecució. Fou detingut la nit del 13 de setembre de 1936 i, després d'un judici en el qual el condemnaren per ser catòlic, el conduïren al cementiri de Falset lligat a Joan Munté. Els assassins els pegaren perquè blasfemessin i Tomàs Alaix respongué amb tres crits de «Visca Crist Rei!» El mataren d'un tret a la boca.

Vegeu el lloc web de la Federació de Cristians de Catalunya: <<http://federaciocristians.cat>>. Vegeu la NC 37 en relació amb la particular justícia dels tribunals populars.

D. Antonio Alamán Marco

Prevere de la diòcesi de Terol. Es trobava internat al camp de treball núm. 2 instal·lat pel SIM a l'Hospitalet de l'Infant (Baix Camp). Sembla que hauria estat detingut en ocasió de la presa de Terol per les forces republicanes. Com a represàlia per haver-se escapat dos interns del camp, fou assassinat, juntament amb altres presos, el 26 d'abril de 1938.

Vegeu Nistal i Refart, *El camp de treball de la falç i el martell. De l'Hospitalet de l'Infant a Montferrer: març de 1938 - febrer de 1939*, i Badia i Batalla, *Els camps de treball a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*.

Mn. Joan Alambillaga Fonollosa

Ecònom de Canet lo Roig, bisbat de Tortosa. Havia nascut a Benicarló (Baix Maestrat) l'any 1871. Es refugià a Benicarló, on el detingueren i el portaren a Canet. L'assassinaren a la carretera de Canet a la Jana, al lloc conegut com a collet de la Jana.

Podeu veure'n més informació a García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 96.

G. Julio Alameda Camarero

Germà carmelita de l'ensenyament. Havia nascut a Burgos i tenia 24 anys. Es refugià, amb els seus companys de religió Lluís Domingo, Isidre Tarsà i Bonaventura Toldrà, a la casa del darrer del carrer del Claustre, de Tarragona, on ja estava acollit un germà capellà de Bonaventura Tol-

drà. Aviat van ser detinguts i portats al vaixell presó *Río Segre*, al port de Tarragona, on romangueren uns quatre mesos. L'11 de novembre de 1936 els milicians s'endugueren els quatre germans carmelites fins al cementiri de Torredembarra (Tarragonès), on els assassinaren.

Vegeu *Breu referència biogràfica dels religiosos carmelites màrtirs. Beatificació de Tarragona (2013) i Roma (2007)*. En relació amb els vaixells presó del port de Tarragona i l'expedició de presos del 10 de novembre de 1936 podeu veure la NC 26 i la NC 29.

Fernando (Pedro Bartolomé) del Álamo

Religiós marista. Era natural de Burgos i tenia 27 anys. El juliol de 1936 es trobava a la comunitat barcelonina del carrer de Llúria, 58. Volien incendiar l'edifici de la casa col·legi, però els amos dels comerços veïns ho pogueren evitar. La casa dels maristes fou saquejada i els religiosos es dispersaren i anaren on pogueren, generalment a pensions. Tenim poques notícies del nostre biografiat. Sabem, però, que el 6 d'octubre de 1936 anà a l'estació de França a esperar el G. Justí i altres companys i que hi fou detingut. L'assassinaren el mateix dia.

Vegeu-ne més informació a Moral Barrio, *Vidas entregadas. Martirologio marista de España (1909-1939)*, pàg. 610 i s.

Julio Alarcón Pérez

Laic cristià, veí de Barcelona. Era pare del jove religiós carmelita descalç P. Mariano (Josep M. dels Àngels) Alarcón Ruiz, de 23 anys. Acol·lí, naturalment, el seu fill i quan aquest fou detingut a casa seva el seguí per saber on el portaven. Fou detingut i assassinat amb el fill a Montcada.

Sobre els assassinats de persones pel fet de ser familiars de capellans o religiosos, vegeu la NC 6.

P. Mariano (Josep Maria dels Àngels) Alarcón Ruiz

Religiós carmelita descalç de la comunitat de Barcelona. Tenia 23 anys i feia dos mesos que havia estat ordenat. Es refugià primer a casa d'una germana seva a Badalona i després a casa dels

pares, on va ser detingut. El seu pare el va seguir per saber on el portaven i també el van detenir. Els empresonaren a Barcelona i pocs dies després els assassinaren tots dos a la carretera de Montcada.

Vegeu *Breu referència biogràfica dels religiosos carmelites màrtirs. Beatificació de Tarragona (2013) i Roma (2007)*. Sobre el martiri de les persones acollidores, vegeu la NC 18.

Isidre Alavern Vinyals

Laic cristià. Va néixer a Manresa (Bages) l'any 1890. Llicenciat en medicina i cirurgia el 1918. L'any 1920 es casà amb Josepa Cañellas Mata-ri. Va tenir consulta a Manresa i va ser metge del dispensari municipal i del sanatori de Sant Josep. Va ser membre del Jurat Mixt de les Mines de Súria. Defensor de l'escola catòlica, als anys trenta va participar en la fundació de l'Associació de Pares de Família de Manresa, de la qual va ser president. Empresonat l'agost de 1936, va ser afusellat al cementiri de Manresa l'1 d'octubre del mateix any.

Vegeu «Vint-i-tres capellans i un laic manresans executats el 1936, a un pas de ser considerats màrtirs», de Pere Fontanals (27 de juliol del 2017) a *Nació Manresa*: <<https://www.naciodigital.cat/manresa/noticia/69227/vint-i-tres-capellans-laic-manresans-executats-1936-pas-ser-considerats-martirs>>.

Mn. Magí Albaigès Escoda

Arxipreste de la catedral de Tarragona i familiar del cardenal Vidal i Barraquer. Havia nascut a l'Albi (Garrigues) l'any 1889. Acompanyà el cardenal al seu primer refugi del monestir de Poblet. L'endemà retornà a Tarragona i es refugià en un pis particular. Salvà la reserva eucarística d'un oratori en presència dels milicians. Fou detingut juntament amb Mn. Monrabà, conduït al vaixell presó *Río Segre* i, el dia 25 d'agost de 1936, assassinat prop del cementiri de Valls.

Vegeu Serra Vilaró, *Víctimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 al 1939*, pàg. 37. Vegeu també, en relació amb la seva fidelitat i col·laboració amb el seu prelat, l'obra de Mn. Muntanyola, *Vidal i Barraquer*,

cardenal de la pau, pàg. 510 i s., i pel que fa als vaixells presó del port de Tarragona i l'expedició de presos que el portà al martiri, la NC 26 i la NC 27.

P. Josep (Fulgenci) Albareda Ramoneda

Religiós benedictí, monjo de Montserrat. Havia nascut a Barcelona l'any 1888. Sortí el dia 25 del monestir i es traslladà a Terrassa, on fou detingut i tancat a l'Arxiu Municipal, però alliberat sis dies després. S'amagà a Barcelona en diversos domicilis. Intentà sense èxit fugir a l'estranger. El 17 de desembre de 1936 fou detingut quan sortia d'un pis de Barcelona (ronda de Sant Pere, 12) on estava refugiat i fou conduït a la txeca o presó de Sant Elies, però en fou tret i assassinat dos dies després al cementiri de Montcada.

Vegeu-ne més informació a Dalmau, *Els màrtirs de Montserrat*. Sobre els nombrosos intents de fugides a l'estranger, vegeu la NC 33. Sobre la tràgica presó de Sant Elies, podeu veure la NC 17, i sobre els assassinats al cementiri de Montcada, la NC 35.

G. Josep (Josep Cecili de Jesús Maria) Alberich Lluch

Religiós carmelita descalç de la comunitat de San Clemente (Conca). En esclatar la revolta se n'anà a casa dels seus pares a Benicarló (Baix Maestrat), però fou detingut a Vinaròs i enviat al vaixell presó *Río Segre*, del port de Tarragona, d'on va ser tret l'11 de novembre de 1936 i assassinat al cementiri de Torredembarra (Tarragonès). Dos germans més del nostre biografiat, G. Nicolau (Valeri Lluís) i Vicenç (Eliseu Vicenç) Alberich Lluch, religiosos de La Salle, foren assassinats el 22 d'agost de 1936 a Vall-de-roures (Matarranya).

Vegeu *Breu referència biogràfica dels religiosos carmelites màrtirs. Beatificació de Tarragona (2013) i Roma (2007)*. En relació amb els vaixells presó del port de Tarragona i l'expedició de presos del 10 de novembre de 1936, podeu veure la NC 26 i la NC 29.

G. Nicolau (Valeri Lluís) Alberich Lluch

Religiós de les Escoles Cristianes (La Salle), de la comunitat de Barcelona Comtal. Era natural

de Benicarló (Baix Maestrat) i tenia 37 anys. Es refugià, juntament amb el seu germà Vicenç, a la casa paterna de Benicarló. Algú els descobrí i hagueren de fugir intentant sortir de la zona republicana. Detinguts a Vall-de-roures (Matarranya), van ser assassinats el 22 d'agost de 1936.

Vegeu La vida que se entrega. 58 hermanos de las Escuelas Cristianas testigos de Cristo Rey. Martirologio Lasaliano.

G. Vicenç (Eliseu Vicenç) Alberich Lluch

Religiós de les Escoles Cristianes (La Salle). Era professor de l'Escola Nostra Senyora del Carme, de Barcelona. Juntament amb el seu germà (G. Valeri Lluís) decidiren anar a la casa paterna de Benicarló (Baix Maestrat). Arribaren separats i només anaven a casa durant la nit. Però algú els descobrí i hagueren de marxar. Es dirigiren a Terol amb l'esperança de fugir de la persecució travessant la línia del front. El 22 d'agost foren detinguts a Vall-de-roures (Matarranya) i foren assassinats l'endemà, a les tres de la tarda, al lloc conegut com el pla del Català.

Vegeu La vida que se entrega. 58 hermanos de las Escuelas Cristianas testigos de Cristo Rey. Martirologio Lasaliano.

Mn. Manuel Albert Giné

Prevere resident a Calanda (Terol). Era català, segons l'historiador Antonio Montero, que el qualifica de «valeroso sacerdote catalán», però no ens consta el lloc de naixement. Ajudà els religiosos dominics del convent de Calanda i morí assassinat amb ells el 29 de juliol de 1936 al lloc conegut com Las Nueve Masadas, situat a uns quatre quilòmetres d'aquella població aragonesa.

Vegeu Montero Moreno, Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939, pàg. 220 i s.

Mn. Dídac Albert Sanz

Regent de la parròquia de Masdenverge (Montsià). Havia nascut a Alcalà de Xivert (Baix Ma-

estrat), província de Castelló i diòcesi de Tortosa, i tenia 42 anys. Es trobava ocasionalment a València per raó d'uns estudis. S'amagà a la consulta d'un metge al carrer Guillén de Castro. El dia 12 d'octubre de 1936 fou detingut a les 6 del matí. S'ignora on fou assassinat i on fou enterrat el cos.

Vegeu García Sancho, Sacerdotes diocesans fidels fins al martiri, pàg. 43.

Mn. Francesc Albert Sanz

Ecònom de Càlig (Baix Maestrat), bisbat de Tortosa. Tenia 46 anys. Primer es refugià al seu poble natal d'Alcalà de Xivert (Baix Maestrat), també demarcació de la diòcesi tortosina, i després, cercant més seguretat, amb el seu germà Dídac, arribà a València. Hi foren detinguts i assassinats els dos germans.

Podeu veure'n més informació a García Sancho, Sacerdotes diocesans fidels fins al martiri, pàg. 43.

Mn. Joan B. Albert Verdecho

Vicari de Sant Joan de Moró (Plana Alta). Celebrà l'eucaristia a la seva parròquia fins al dia 3 d'agost, quan se'n va anar a Castelló de la Plana pensant arribar al seu poble, però li feren continuar el viatge fins a Tortosa i allí el portaren a la presó. El seu germà va aconseguir que el portessin a Castelló i fou empresonat a l'antic palau episcopal. En creure més garantida la vida del mossèn, uns familiars, mitjançant el pagament previ de certa quantitat de diners, aconseguiren que fos traslladat a un vaixell presó (segurament l'*Isla de Menorca*). D'allí el tragueren el dia 29 d'agost juntament amb 53 presos més i el mateix dia foren tots assassinats.

Vegeu García Sancho, Sacerdotes diocesans fidels fins al martiri, pàg. 43 i s. Sobre el pagament de quantitats de diner per salvar la vida de presos i detinguts, podeu veure la NC 7. En relació amb els vaixells presó del port de Tarragona, vegeu la NC 26.

Mn. Antoni Albertí Casanoves

Rector d'Almatret (Segrià). Havia nascut a

Àger (Noguera) l'any 1887. El detingueren a la seva parròquia els primers dies de la persecució. Fou assassinat el 28 de juliol de 1936. El seu martiri fou dolorós. Li obriren el ventre a ganivetades i el feren caminar aguantant-se els intestins amb les mans.

Vegeu Viola González, *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*, pàg. 259.

Dolors Albertí Fàbrega

Laica cristiana de Figueres (Alt Empordà), qualificada al martirologi «de pietat exemplar». El dia 7 d'agost de 1936 anà per caritat al castell de Figueres per portar menjar a Mn. Lluís de Macià, que hi estava empresonat. El mateix dia foren assassinats el mossèn i la seva benefactora.

Vegeu Cervera i Berta, *Testimoniatge de fe i de fidelitat: els preveres de la diòcesi de Girona, víctimes de la revolta del 1936*, pàg. 69. Sobre la valentia i el martiri de moltes persones acollidores, vegeu la NC 18.

G. Ildefons (Lluís Albert) Alberto Flos

Religiós de les Escoles Cristianes (La Salle). Tenia 57 anys i en feia 41 que exercia com a religiós. Pertanyia a la comunitat de l'Alcora, capital de la comarca valenciana de l'Alcalatén i bisbat de Tortosa. Tots els religiosos de la comunitat lasalliana fugiren a Castelló de la Plana, on foren detinguts, escorcollats i obligats a tornar a la seva anterior residència, que trobaren destruïda i incendiada. El G. Lluís Albert, ajudat per un milicià pare d'un dels seus alumnes, pogué arribar a Benicarló (Baix Maestrat). Allí, amb el seu germà de sang i de religió Miquel (G. Exuperi) Alberto Flos, es dedicà a ajudar la família en les tasques agrícoles. La nit del 14 d'agost de 1936 foren tots dos detinguts i, a trenc d'alba de l'endemà, assassinats prop de la torre de Fibla.

Lluís Albi Aguilar

Religiós de l'Immaculat Cor de Maria (claretià), de la comunitat de Lleida. Era natural de Barcelona i tenia 26 anys. Reclòs a la presó de Lleida, fou una de les víctimes de la gran matança de la nit del 20 d'agost de 1936.

Vegeu *Claretians màrtirs*, del P. Josep M. Codina, pàg. 13. Sobre l'assassinat col·lectiu de la nit del 20 d'agost de 1936 a Lleida, vegeu la NC 20.

Mn. Vicenç Albiol Bort

Prevere del bisbat de Tortosa. Fou assassinat el 6 de setembre de 1936 a Benicàssim (Plana Alta, País Valencià), aleshores pertanyent a la diòcesi de Tortosa.

Vegeu *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*, d'Antonio Montero. No el trobem al Martirologi diocesà de Tortosa.

Mn. Francesc de P. Albiol Cubells

Organista de la parròquia de Roquetes (Baix Ebre), bisbat de Tortosa. Havia nascut a Jesús (Tortosa) l'any 1886. Casa seva fou escorcollada diverses vegades i fugí al seu poble natal. El dia 16 d'agost de 1936 el detingueren per anar a Tortosa «a fer una declaració». En veure que el portaven a matar forcejà per escapar-se lluintant contra els seus botxins. Un cop al cap amb una peça de ferro i després alguns trets posaren final a l'escena.

Vegeu García Sancho, *Sacerdotes diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 223. Sobre el pretext d'haver de fer una declaració, vegeu la NC 2.

G. Gabriel (Justí Gabriel) Albiol Plou

Religiós de les Escoles Cristianes, natural de Peníscola (Baix Maestrat, País Valencià), aleshores pertanyent a la diòcesi de Tortosa. Membre de la comunitat del Col·legi Comtal de Barcelona. Tenia 26 anys. Fugí de Barcelona i el 30 de juliol de 1936 pogué arribar a Madrid, on pensava passar inadvertit, però es trobà amb una situació tan convulsa i perillosa que se n'anà al seu poble natal i es refugià en una masia. Buscant seguretat, el pare parlà amb la gent del Comitè, que els comminaren, a ell i al seu fill, a marxar del poble. El religiós anava al camp de dia i a les nits tornava d'amagat a casa. «Uns vint milicians rodejaren la casa familiar, el detingueren [el G. Justí Gabriel Albiol Plou] i l'ingressaren a la presó del Fuerte del Castillo. Però, en arribar allí, el dia 12 d'agost, els milici-

ans s'abalançaren sobre ell, el traslladaren a la platja que separa Benicarló de Peníscola, el mutilaren obscenament, li traspassaren el crani amb una baioneta i el llençaren al mar.»

Vegeu Basco Gracià, *Jaume Hilari, primer sant de la Guerra Civil. Germans de les Escoles Cristianes immolats a la província de Tarragona*, pàg. 273. En relació amb el paradoxal nombre de milicians armats utilitzats per detenir un humil i pacífic capellà o religiós, podeu veure la NC 4.

Mn. Francesc Albiol Ventura

Rector d'Arenys de Lledó (Matarranya), província de Terol, aleshores pertanyent al bisbat de Tortosa. Era natural de Godall (Montsià), on havia nascut l'any 1878. El 27 de juliol de 1936 uns milicians procedents de Barcelona que anaven al front d'Aragó s'apoderaren del mossèn i l'assassinaren a la cruïlla de les carreteres de Vall-de-roures i Calaceit.

Podeu veure'n més informació a García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 199.

Mn. Lluís Albó Coronas

Adscrit a la parròquia de Castanyer. Havia nascut a Riudeperes (Osona). Es refugià a Santa Coloma de Farners (Selva). Uns milicians l'enganyaren oferint-li salvar la vida; el portaren a la carretera de Sant Hilari Sacalm, al terme de Brunyola (Selva), on l'assassinaren el 20 d'agost de 1936.

Vegeu Cervera i Berta, *Testimoniatge de fe i de fidelitat: els preveres de la diòcesi de Girona, víctimes de la revolta del 1936*, pàg. 28.

Mn. Joan Albora Gascon

Prevere del qual tenim escassa informació. Consta que fou assassinat a Vinaròs (Baix Maestrat), diòcesi de Tortosa, el dia 21 d'agost de 1936, juntament amb Mn. Bartomeu Esteller Roca, adscrit a la parròquia de Benicarló, també diòcesi tortosina.

Vegeu García Sancho, *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri*, pàg. 97.

Mn. Pere Albornà Fontanilles

Rector de Vilanova de la Roca, l'actual Vilanova del Vallès (Vallès Oriental). Havia nascut a Sant Pere de Ribes (Garraf) l'any 1877. Fou detingut a Alella (Maresme) i el 5 d'agost de 1936 fou assassinat prop de Ca l'Estany, al terme de Gallecs (Vallès Oriental).

Vegeu Sanabre Sanromà, *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, pàg. 286.

P. Mariano Alcalá Pérez

Religiós mercedari, nascut a Andorra (Terol). Havia estat superior general de l'orde de la Mercè. L'any 1936 estava malalt i anà al seu poble natal a passar uns dies de vacances d'estiu. El 15 de setembre de 1936 el detingueren i el portaren a ell, un nebot seu i altres persones, carregats en un camió, fins al cementiri del poble, on els assassinaren.

Vegeu «Nuestros mártires. Mártires de la Comunidad de Lérida».

P. Manuel (Guillem de l'Eucaristia) Alcaraz Llop

Religiós carmelita descalç. Havia nascut a Vila-real (Plana Baixa, País Valencià), aleshores pertanyent a la diòcesi de Tortosa, i tenia 43 anys. Fou assassinat a Moncofa (Plana Baixa), el 22 d'agost de 1936.

Mn. Florit Aldomà Civit

Encarregat de la parròquia de Rosselló (Segrià). Havia nascut a Castellnou d'Oluges (Segarra) l'any 1880. No volgué ni amagar-se ni fugir. Es presentà voluntàriament al Comitè del poble. Li prometeren que el respectarien i que, per a més seguretat, el portarien al seu poble natal. En passar pel control de Tàrraga i confessar la seva condició de sacerdot, va ser detingut i assassinat prop dels Alamús (Segrià).

Vegeu Viola González, *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*, pàg. 259 i s.

Mn. Silvestre Alegre Casas

Beneficiat de l'església de Sant Pere de les Puel-

Notes complementàries

NC 1. El capellà que havia de ser màrtir i no ho fou

Ens referim a Mn. Ferran Sanz Moix, prevere d'Anglesola, a la comarca de l'Urgell i bisbat de Solsona. El relat del que succeí el transcrivim del *Martirologi solsoní*, de Lluís Badia i Torres. Diu així:

Com que [Mn. Ferran Sanz] era cec i pobre, sembla que gairebé ningú no comptava amb ell. No es mogué de casa sabent a consciència que el podien anar a buscar per matar-lo. D'altra banda, on hauria anat? Ara la Dominica, la neboda, ja no l'havia d'acompanyar al confessor de la parròquia [...] = Però un mal dia, un dels milicians del Comitè cregué que també mossèn Fernando sobrava i que ja li havia arribat l'hora: ho proclamà als quatre vents revolucionaris del poble i, fins i tot, ho feu anunciar al mossèn: «Demà, a les deu del matí, vindrem a liquidar-lo.» I el mossèn, obedient com el fidel Isaac, es preparà per al sacrifici, vestint-se amb la millor sotana que tenia (encara que, en la seva pobresa extrema, no en disposés de cap de gaire bona), perquè digué a la Dominica: «Vull anar al Cel ben mudat.» El valent que volia dur a terme aquella proesa (?) va reunir els seus companys a la casa del Comitè (la del capellà anglesolí mossèn Llor, la qual, un cop fugit ell, havien confiscat) i, abans de sortir, feia l'exhibició, amb la pistola carregada, de com matava els feixistes i els capellans. Però, irresponsable com era, feu la demostració apuntant al seu propi crani, amb tan mala fortuna que l'arma se li disparà i caigué mort a l'acte. L'esglai fou general i la comitiva que havia de sortir a matar aquell capellà de Cal Sanz, de la plaça del Pollí, ja no es va formar aquell dia ni cap més. L'endemà sí que es reuní, però fou per portar al cementiri aquell revolucionari desassenyat. Mossèn Ferran pregà a Déu per l'ànima d'aquell anglesolí que morí tan sobtadament i [...] continuà la vida de sacerdot cec i pobre [...], humil i generós, capaç de perdonar tothom, fins i tot —com Crist digué que han de fer els seus seguidors— els que li volien mal. (Cf. pàg. 235).

NC 2. El tòpic d'anar a declarar

En multitud de casos —el lector ho comprovarà—, quan els milicians anaven a cercar una persona per assassinar-la li deien que la detenció era simplement per fer una declaració. Aquesta afirmació tan repetida i tòpica no era creïble si no es tenia una dosi extraordinària de bona fe. Però l'esperança és el darrer que es perd. Aquest engany el trobem generalitzat. Jordi Albertí ho confirma: «Els mètodes de les patrulles per aconseguir que els sacerdots els seguisin —diu— són calcats arreu del país. Habitualment se'ls fa saber

que els han de dur detinguts a declarar davant d'un comitè, però no hi arriben mai, sinó que són assassinats abans, generalment al marge d'una carretera» (*El silenci de les campanes*, Proa, Barcelona, 2007, pàg. 276). L'afirmació és absolutament certa. Vegeu, per citar només uns exemples, els relats referents a les morts de Mn. Ramon Artiga Aragonès, rector de Vilaplana († 13 d'agost de 1936); Mn. Josep Bru Boronat, capellà dels Germans de les Escoles Cristianes de Cambrils († 27 de juliol de 1936); Mn. Josep Cabré Cabré, de la parròquia de Sant Joan de Reus († 30 d'agost de 1936); Mn. Francesc Carné Almenara, vicari de Vallmoll († 26 d'agost de 1936); Mn. Francesc Cartanyà Murià, vicari de la parròquia de Sant Joan de Tarragona († 2 d'agost de 1936); Mn. Josep Català Alsina, vicari de la parròquia de Sant Francesc de Reus († 21 de juliol de 1936); Mn. Magí Civil Roca, regent del Morell († 17 d'agost de 1936); Mn. Joan Compte Plana, rector de Sant Vicenç de Castellvell († 28 de febrer de 1937); Mn. Jaume Figueres Navarro, rector de Maldà († 27 d'agost de 1936); Mn. Pau Figuerola Rovira, fill de l'Espluga de Francolí i rector de l'Espluga Calba († 13 d'agost de 1936); Mn. Domènec Lloberes Agràs, regent de l'Albi († 2 de desembre de 1936); Mn. Joan Rosich Batet, d'Alcover († 12 d'agost de 1936); etc., tots de l'arxidiòcesi tarragonina. El mateix pretext s'utilitzà en terres de la diòcesi de Girona en molts dels assassinats, com el de Mn. Baldiri Pelegrí Badia, rector de Vilajuïga, i el de Mn. Joan Canals Vilar, capellà del santuari de Sant Ferriol († 2 d'agost de 1936); i a la de Tortosa en la detenció i mort de Mn. Miquel Ferrer Díez, regent de Margalef i ecònom de Ginestar († 22 de juliol de 1936), i de Mn. Joan Novell Pla († 29 de juliol de 1936). També a la diòcesi d'Urgell, com en la mort de Mn. Antoni Bosch Raurell, rector de Fígols d'Organyà († setembre de 1936) i de Mn. Jacint Lliminyana Fontova († 18 d'agost de 1936). A la diòcesi de Lleida, consta aquesta pràctica en els assassinats dels germans Mn. Joan i Mn. Felip Baldomà Ibern, rectors respectivament de les parròquies d'Os de Balaguer i de la Règola († 14 de setembre de 1936); al bisbat de Vic, en les morts de Mn. Eduard Arumí Fargas († 22 d'agost de 1936), del capellà de la Casa d'Orfes de Manresa († 8 d'agost de 1936) i de Mn. Esteve Orriols Muns, vicari de Sant Joan de les Abadesses († ? - 1936); al bisbat de Solsona, en els assassinats de Mn. Josep Boixader Serra, vicari d'Olvan († 19 de setembre de 1936) i Mn. Francesc Calafell Grasset († 28 de juliol de 1936). Entre els religiosos es poden citar el jesuïta P. Josep Llatge Blanc, de Manresa († 5 de setembre de 1936) i l'estudiant caputxí Carles Canyes Santacana, fra Marçal de Vilafranca († 20 agost 1936). I tants altres.

Les citacions anteriors, escollides a l'atzar en diferents martirologis, posen de manifest que el pretext de dir al detingut o pres que el portaven a declarar quan en realitat anaven a assassinar-lo fou generalitzat a partir dels primers dies de la persecució i en la més diversa geografia, de nord a sud i d'est a oest. Encara falta fer un estudi que permeti aclarir les causes d'aquesta coincidència singular.

NC 3. Batudes multitudinàries

Les batudes de nombrosos milicians per les muntanyes a la recerca de sacerdots fugitius es repetiren més d'una vegada per la geografia catalana. A la diòcesi de Tarragona trobem la persecució de què fou objecte, la tarda del 6 de setembre de 1936, Mn. Tomàs Capdevila Miquel, rector de Forès (Conca de Barberà), per ser després torturat greument i assassinat, com es relata en un altre lloc. També la captura de Mn. Pau Queralt i

Gaya, de Montblanc, a les muntanyes de Rojals fou precedida d'un gran desplegament de milicians de Montblanc, l'Espluga i Vimbodí, que, en realitat, fou una farsa, ja que els perseguidors sabien el parador del mossèn, al qual assassinaren a Mas Mateu. Un altre episodi de persecució multitudinària fou el que acabà amb la captura i l'assassinat posterior, al bosc de Comafonda, del rector de Falset, Mn. Antoni Nogués Martí; els seus vicaris Mn. Ramon Martí Amenós i Josep Sancho Toda, i el regent de Riudecanyes, Mn. Joan Rofes Sancho, el dia 12 d'agost de 1936. Al bisbat de Tortosa s'observa també el cas de Mn. Adolf Vallès, rector de Capçanes, que, amagat en una cova, fou trobat per un grup de vint milicians armats i assassinat. A la Conca de Tremp, bisbat d'Urgell, al poble de Santa Llúcia de Mur, el Comitè de Tremp organitzà la recerca del rector Mn. Jacint Casimiro Pal, que resultà infructuosa perquè persones del mateix escamot varen evitar de trobar-lo. A la Seu d'Urgell un grup de trenta-nou milicians feu una batuda per la comarca que donà lloc a la detenció de Mn. Agustí Medan, rector de Vilaplana, que no estava amagat; i a la diòcesi barcelonina, remarcuem la batuda feta per 30 milicians pel terme de les Gunyoles, al Penedès, a fi de trobar el rector de Sant Pere Molanta, Mn. Manuel Crespo, que fou descobert i assassinat. I un grup de setanta o vuitanta milicians descobrí i assassinà Mn. Jacint Anglada Collell, vicari de Santa Coloma de Centelles, refugiat en una masia de Muntanyola, a la comarca d'Osona. Els exemples donen una idea d'una pràctica estesa i gens excepcional.

NC 4. Nombre exagerat de persones armades

Un altre fenomen semblant, que hauria resultat còmic si no hagués estat tràgic, fou el nombre exagerat de milicians fortament armats utilitzat per detenir un o pocs capellans dels quals només podien esperar una resistència nul·la. No menys de seixanta milicians arribaren a Balaguer, no per fer cap recerca a les muntanyes, sinó per detenir, el 5 d'agost de 1936, dinou veïns de la ciutat, entre els quals diversos sacerdots i religiosos i laics cristians, que el mateix dia foren assassinats. A la Pobla de Segur fou una unitat militar acompanyada de milicians la que tingué la missió d'endur-se i assassinar uns capellans del bisbat d'Urgell al cementiri de Salàs de Pallars; a Capçanes, al Priorat, per detenir i després assassinar el rector Mn. Joan Martí anaren a buscar-lo un grup de vint milicians amb armes; i el mateix nombre d'homes armats el trobem en la captura del rector de Baells (Llivera), Mn. Antonio Montalbán, al seu pis, per assassinar un home indefens. Semblantment, dotze milicians armats es reuniren per anar a detenir Mn. Vicent Melià, vicari d'Albocàsser, i set patrullers detingueren Mn. Miquel Terré, rector de Ginestar (Ribera d'Ebre); quinze milicians es reuniren per detenir i matar Mn. Ramon Artigues, vicari de la parròquia d'Alguaire; cinc milicians armats amb fusells foren «necessaris» per detenir i assassinar l'estudiant caputxí d'Igualada Lluís Estruch, de 19 anys; dotze homes armats detingueren i assassinaren Mn. Josep Farré Garriga, rector de Montbrió de la Marca, prop del santuari de la Mare de Déu de Misericòrdia, de Reus; i un escamot de divuit milicians, setze de Cervera i dos de Sanaüja, anaren a Cal Coscollola de Puig-Arner (Segarra) per detenir i després assassinar Mn. Agustí Brescó, de Guissona. La relació podria allargar-se.

De vegades, abans de trucar a la porta del capellà, un grup de milicians se situaven estratègicament a les proximitats de la casa apuntant a les finestres com si es tractés d'una complexa i perillosa operació militar.

Bibliografia

- ALART I SALA, Salvador (1987). «L'home de les pedres». A: Marquès i Suriñach, Joan. *La força de la fe a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*. Girona: Pal Verd.
- ALBERDI, Ramon (2001). *Els màrtirs salesians de València i Barcelona (1936-1938)*. Madrid: CCS. (Biografías Salesianas).
- ALBERTÍ ORIOL, Jordi (2007). *El silenci de les campanes. La persecució religiosa durant la Guerra Civil*. Barcelona: Proa.
- ALEJO DE LA VIRGEN DEL CARMEN (1944). *Nuestros mártires de la Provincia de San José de Cataluña*. Lleida.
- AMAT I TEIXIDÓ, Jordi (2006). «Estudi de la repressió a Calella (1936-1938)». *Sessió d'Estudis Mataronins* [en línia], núm. 23, pàg. 65-84, <<https://www.raco.cat/index.php/SessioEstudis-Mataronins/article/view/113450>>.
- AMICS DEL DR. GUARDIET (1986). *Una vida d'entrega: Dr. Josep Guardiet i Pujol, rector de Rubí*. Homenatge en el 50è aniversari de la mort de Josep Guardiet i Pujol. Barcelona, 1986.
- ANDRÉS HERNANSANZ, Juan de (1990). *Testigos de su sacerdocio*. Salamanca: Sígueme; Sociedad de Educación Atenas.
- ANÒNIM (1987). «La tragèdia de la cartoixa de Montalegre». A: Massot i Muntaner, Josep; Manent, Albert (cur.). *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya: testimoniatges*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Biblioteca Serra d'Or; 66)
- ARMENGOU, Josep; FORNER, Climent (1976). *Pere Tuyet i Casafont: Poemes, diaris i altres escrits*. Berga: Família Gendrau Tuyet.
- ARRIBAS ALEGRE, Julián (1990). *Silencio en Can Valls. Cincuenta mártires gabrielistas. Julio-noviembre, 1936*. Barcelona: Instituto de Hermanos de San Gabriel.
- BADIA I BATALLA, Francesc (1991). «Un clergue català injustament oblidat, mossèn Pau Queralt i Gaya de Montblanc». *Anuari 1989 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya* [Tarragona], pàg. 53-63.
- (1997). «El refugi de clergues i religiosos a Andorra durant la persecució religiosa de 1936-1939». *Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya* [Tarragona].
- (2001) *Els camps de treball a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BADIA I TORRAS, Lluís (1988). *Martirologi solsoní: 1936-1939*. Solsona: Delegació Diocesana de Mitjans de Comunicació Social.
- (1995). *La bona gent del castell de Santa Fe (La Segarra)*. Barcelona: La Formiga d'Or.
- BASCO GRACIÀ, Francesc (2007). *Jaume Hilari, primer sant de la Guerra Civil. Germans de les Escoles Cristianes immolats a la província de Tarragona*. Tarragona: Escua.
- BERGADÀ I ESCRIVÀ, Àngel (1987). *Martirologi de la Conca. La persecució religiosa a la Conca de Barberà durant la revolta 1936-1939*. Montblanc: Parròquia de Santa Maria de Montblanc.

- (1988). *Poesies de Mn. Josep Colom i Alsina, vicari màrtir de Montblanc*. Montblanc: Parròquia de Santa Maria. Montblanc.
- BIBILONI, P. (1940). *Notas para una biografía de los PP. y HH. de la Compañía de Jesús de la Provincia de Aragón sacrificados por Cristo en 1936 y 1937*. Barcelona.
- BISBAT DE MENORCA (1946). *Las diócesis sacerdotales de la revolución en Menorca*. Maó.
- BOIXAREU, Ramon (1986). *La Revolució i la Guerra Civil a la Pobla (1936-1939)*. La Pobla de Segur: edició de l'autor.
- BOLLOTEN, Burnett (1980). *La revolución española*. Barcelona: Grijalbo.
- Breu referència biogràfica dels religiosos carmelites màrtirs. *Beatificacions de Tarragona (2013) i Roma (2007)*. Web dels carmelites descalços de Catalunya: <<http://www.carmelcat.cat/martirs/martirs.pdf>>.
- BURDEUS, Amadeo (1953). 4026 *Jaime Ortiz Alzueta, coadjutor salesiano y mártir de Cristo*. Barcelona: Escuelas Profesionales Salesianas.
- (1958). *Lauros y palmas. La Inspección Salesiana Tarraconense en la revolución*. Barcelona: Edebé.
- CAMPO VILLEGAS, Gabriel (1990). *Esta es nuestra sangre. 51 claretianos mártires. Barbastro, agosto de 1936*. Madrid: Publicaciones Claretianas.
- CÁRCEL ORTÍ, Vicente (1990). *La persecución religiosa en España durante la segunda República (1931-1939)*. Madrid: Rialp. (Historia y Biografías)
- (2000). *La gran persecución: España, 1931-1939*. Barcelona: Planeta.
- CASTELLS SERRA, Jesús (1975). *Martirologi de l'Església d'Urgell, 1936-1939*. La Seu d'Urgell: bisbat d'Urgell.
- CERVERA I BERTA, Josep Maria (1990). *Un rector màrtir. Esbós biogràfic de Mossèn Pere Arolas i Vergés*. Girona: Delegació Diocesana de Mitjans de Comunicació Social.
- (1991). *Testimoniatge de fe i de fidelitat: els preveres de la diòcesi de Girona, víctimes de la revolta del 1936*. Girona: bisbat de Girona.
- CLARA, Josep (2008). «El misteri de la mort del bisbe Irurita. Estat de la qüestió i noves dades». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [en línia], vol. 49, pàg. 87-98, <<https://www.raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/view/121009>>.
- CODINA I PLENSA, Josep Maria (1990). *Claretians màrtirs*. Tarragona.
- COMPTE I FREIXANET, Albert (1994). *República i guerra civil a Castelló d'Empúries (entre la història i les memòries)*. Figueres: edició de l'autor.
- CONILL, Antoni (i PRAT I MOLIST, Josep) (1989). «Sacerdots, religiosos i religioses, immolats de 1936 a 1939». *Butlletí Oficial del bisbat de Vic*, núm. extraordinari (febrer).
- CULLERÉ I QUIXAL, Lluís (1996). *Persecució i martiri a muntanya. Des de les meves presons. Di-tari de Mn. Lluís Culleré. Farena, 18-31 de juliol*. Ed. a cura d'Àngel Bergadà i Escrivà. Montblanc: Parròquia de Santa Maria de Montblanc.
- CUNILL, Isidre (2010). *Los sicarios de la retaguardia (1936-1939)*. «In odium fidei»: *La verdad sobre el genocidio contra el clero en Cataluña*. Barcelona: Styria.
- DALMAU I JOVER, Antoni (1987). *Mn. Josep Forn i Talló (1886-1936). Auster, senzill i noble*. Igualada: Priors del Sant Crist.
- DALMAU I RIBALTA, Bernabé (2013). *Els màrtirs de Montserrat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DÍAZ I CARBONELL, Romuald M. (1995). *Pere Pous i Solà, estudiós i testimoni de la paraula*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2001). *M. Francesc Castelló i Aleu, servent de Déu fins a la mort*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Els beats Josep Tàpies i sis companys sacerdotals màrtirs del bisbat d'Urgell* (1975). Fulletó editat amb motiu de la celebració de la festa del beat Mn. Josep Tàpies i companys, preveres, màrtirs. La Seu d'Urgell: bisbat d'Urgell.

- Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*. Vol. I: *Cataluña* (1963). Salamanca: Publicaciones de Revista Calasancia.
- FARRÉS BERNALDO, Jesús (1952). *Mossèn Gaietà Clausellas. Biografia i semblança espiritual*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach.
- FEJER GRIMALT, C. (1986). *Memorias. Una aventura de fe y amor. Vida de M. Josefina Sauleda Paulís*. Barcelona: Claret.
- Federació de Cristians de Catalunya. Podeu consultar la informació a: <<http://federaciocristians.cat>>.
- FELIU LLANSA, Ponç; MIR SERRA, Miquel (2012). *El misteri de l'assassinat del bisbe de Barcelona*. Barcelona: Pòrtic.
- FERNÁNDEZ, Carlos (1983). *Paracuellos del Jarama: ¿Carrillo culpable?* Barcelona: Argos Vergara.
- FLAMA. Agència Cristiana de Notícies. Subfederació dels Equips de Pastoral de la Política i de la Comunicació de la Federació de Cristians de Catalunya: <<https://www.flama.info>>.
- Frares Franciscans Caputxins de Catalunya i Balears. Podeu consultar la informació a: <<http://caputxins.cat/>>.
- FUENTES GASÓ, Manuel; Roig i Queral, Francesc (2004). *Manuel Borràs i Ferré: una vida al servei de l'Església*. La Canonja: Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví.
- GABARDA CEBELLÁN, Vicent (2020). *El cost humà de la repressió al País Valencià (1936-1956)*. València: Universitat de València.
- GALINDO LLANGORT, Francisco Javier (2011). *La Seu, 1936*. La Seu d'Urgell: Salòria.
- GARCÍA ARCIAGA, P. (1940). *El grito de su sangre*. Barcelona: Librería Religiosa.
- GARCÍA SANCHEZ, Manuel (1997). *Sacerdots diocesans fidels fins al martiri. Diòcesi de Tortosa 1936-1939*. Tortosa: Edició de l'autor.
- GARRIGA, Pacia (1987). «D'un Montserrat l'altre». A: Massot i Muntaner, Josep; Manent, Albert (cur.). *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya: testimoniatges*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Biblioteca Serra d'Or; 66)
- GIBSON, Ian (2005). *Paracuellos: como fue. La verdad objetiva sobre la matanza de presos en Madrid en 1936*. Barcelona: Ediciones Martínez Roca.
- GIMENO, Manuel (1989). *Revolució, guerra i repressió al Pallars (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GÓMEZ CATÓN, Fernando (1989). *La Iglesia de los mártires*. Barcelona: Mare Nostrum. 2 v.
- Heroínas. Notas biográficas de las RR. MM. Carmen, Rosa y Madalena Fradera, Religiosas Hijas del Santísimo e Inmaculado Corazón de María* (1950). Girona: Casa Generalicia del Instituto.
- JÀVEGA, Josep M. (2009). *La guerra que vaig viure. Vivències de Josep M. Jàvega Roselló (1938-42)*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà i Museu Arxiu de Montblanc.
- JORBA I SOLER, Antoni (1982). *Agonia d'una ciutat. Igualada*.
- JUANMARTÍ I FONT, Josep (2005). *Sortir de l'infern. Fugida i exili a Andorra i a França d'un sacerdot pallarès*. Tremp: Garsineu.
- La vida que se entrega. 58 hermanos de las Escuelas Cristianas testigos de Cristo Rey*. Martirologio Lasaliano (2002). Postulación General F.S.C. Es pot consultar en format pdf: <https://web.archive.org/web/20160308225717/http://www.lasalle.org/wp-content/uploads/pdf/postulacion/mart_esp_es.pdf>.
- Las víctimas sacerdotales de la revolución impía en Menorca*. Ciutadella, 1946. [Extracte del Butlletí Oficial del bisbat]
- LLADONOSA PUJOL, Josep (1952). *Un alma transparente*. Lleida: Artis Estudios Gráficos.
- LÓPEZ DE VICUÑA, María Dolores; LÓPEZ RAMOS, María Concepción (1993). *Cuando amanecía. Martirio de veinticinco HH. Carmelitas de la Caridad*. Madrid: Encuentro.
- MAINAR, Eladi (1998). *De milicians a soldats. Les columnes valencianes en la Guerra Civil espanyola (1936-1937)*. València: Universitat de València.
- MARCOS, Octavio (1980). *Testimonio martirial de los Hermanos de San Juan de Dios en los días de la persecución religiosa española*. Madrid: Héroes.

- MARGENAT I GODOY, Xavier (2010). *L'home que conduïa un Chevrolet. Biografia del Beat Esiqui Josep (1897-1936)*. Barcelona: Curbet Edicions.
- MARÍN CARA, Antonio (2010). *La comunidad de los jesuitas de Almería en el período de 1929-1939*. Almería: Universitat d'Almería.
- MARQUÈS I SURIÑACH, Joan (1987). *La força de la fe a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*. Girona: Pal Verd.
- Martirologio vicense: *persecución religiosa 1936-1939* (1945). Pròleg de Felip Pitxot. Vic: Costa Llibreter.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1984). *La guerra civil a Montserrat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1987). *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatsges*. Pòrtic d'Albert Manent. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MATA, Santiago (2013). *Holocausto católico. Los mártires de la Guerra Civil*. Madrid: La Esfera de los Libros.
- MIR, Miquel; SANTAMARÍA, Mariano (2010). *El preu de la traïció. La FAI, Tarradelles i l'assassinat de 172 maristes*. Barcelona: Pòrtic.
- MOLINS, M. Victòria (1990). *Fins a donar la vida: Vida i martiri de Mercè Prat de la Companyia de Santa Teresa de Jesús*. Barcelona: Edicions STJ.
- MONTERO MORENO, Antonio (1961). *Historia de la persecución religiosa en España, 1936-1939*. Madrid: Editorial Católica. (Biblioteca de Autores Cristianos; 204)
- MONTIU I DE NUIX, Josep M. (2007). *Panoràmica de Solsona i 28 beats màrtirs* [en línia]. Solsona: bisbat de Solsona. <<http://solsonamartirs.blogspot.com/>>.
- MORAL BARRIO, Juan J. (1997). *Vidas entregadas. Martirologio marista de España (1909-1939)*. Madrid: Instituto de los Hermanos Maristas.
- MUNTANYOLA I LLORAC, Ramon (2018). *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2 v.
- NISTAL I REFART, Jordi (2016). *El camp de treball de la falç i el martell. De l'Hospitalet de l'Infant a Montferrer: març de 1938 - febrer de 1939*. La Seu d'Urgell: Salòria. (Col·lecció d'Estudis Locals)
- NONELL I BRU, Salvador (1971). *El pastor immolat, mossèn Lluís Miquel Ticó*. Barcelona: Casulleras.
- (1986). *El Dr. José Samsó Elias, párroco-mártir de Sta. María de Mataró (Barcelona), y su tiempo*. Barcelona: Distribuidora Balmes.
- (1989a). *Mártires del Penedés*. Barcelona.
- (1989b). *Padre e hijo, Alfonso Gasset Llop - Mn. Manuel Gasset Llecha, mártires de Cristo*. Barcelona: Copisteria Reñé.
- «Nuestros mártires. Mártires de la Comunidad de Lérida», *Proyecto Libertad*, núm. 32 (abril 2008).
- ORENSANZ, Toni (2008). *L'òmnibus de la mort: parada Falset*. Barcelona: Ara Llibres.
- ORRIOLS I FERRET, Bonaventura (1989). *L'Església catòlica a Vilanova i la Geltrú el 1936*. Vilanova i la Geltrú: Círcol Catòlic.
- PALLARÈS-PERSONAT, Joan. «Gent de casa. Maria Giner Gomis». *Catalunya Cristiana*, núm. 2002 (4 febrer 2018), pàg. 27.
- PEIRATS, Josep (1962). *Los anarquistas en la crisis política española*. Barcelona: Alfa.
- (2009). *De mi paso por la vida*. Barcelona: Flor del Viento.
- PERAIRE FERRER, Jacinto (2001). *Cantando hacia la muerte. Heroico testimonio martirial del joven Francisco Castelló Aleu*. Salamanca: Biblioteca de Autores Cristianos.
- PRATS I ARMENGOL, Francesc (1991). *La ciutat de Tremp durant la Segona República i la Guerra Civil (1931-1938)*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- PUIG, P. M. (1969). *El Padre Jaime Puig, protomártir de los «Hijos de la Sagrada Familia»*. Barcelona: Hijos de la Sagrada Familia.

- PUIG I TÀRRECH, Roser (2013). *Beat Jocund Bonet Mercadé, 1875-1936*. Tarragona: Silva.
- (2014). *Sí, soc sacerdot! Beat Dr. Josep Gomis i Martorell*. Tarragona: Silva.
- QUIBUS, Jesús (1949). *Misioneros Mártires. Hijos del Corazón de María de la provincia de Cataluña sacrificados en la revolución marxista*. Barcelona: Claret.
- REY, Eduard (2020). *Testimonis de sàvia ingenuïtat. Frares caputxins màrtirs a Catalunya en temps de la Guerra Civil*. Barcelona: Caputxins Diagonal; Claret.
- ROBERT CENDRA, Marcellí; MARTÍ MARTÍ, Marcellí; MARTÍ GRANELL, Salvador (1988) *A dos passos de la mort: tres testimonis de la persecució religiosa entre el 1936 i el 1939*. Tarragona.
- ROIG I MARCÈ, Agustí (2009). *Josep Casas Ros. La força del dia a dia. La història del seminarista màrtir d'Ordal*. Barcelona: Claret.
- ROIG PÉREZ, Carles (2019). *El fenomen dels «incontrolats» a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939). Estudi tipològic i comparat d'alguns dels protagonistes de la repressió* [en línia]. Treball de fi de carrera. <<https://pdfslide.net/documents/el-fenomen-dels-incontrolats.html>>.
- ROURA I CASTANYER, Maria del Tura (1986). *La meua història de la guerra a Olot*. Olot: Arxiu Casula.
- SÁIZ MENESSES, Josep Àngel. «Record del sacerdot màrtir Josep Guardiet». *Full Dominical de l'Església Diocesana de Terrassa*, núm. 22 (maig 2015).
- SANABRE SANROMÀ, Josep (1943). *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*. Barcelona: Librería Religiosa.
- SANABRE SANROMÀ, Josep; ESTOP I PUIG, Quirze (1958). *Artículos para la Causa de beatificación o sobre la fama de martirio de los Siervos de Dios, Excmo. Y Rvdo. D. Manuel Irurita y Almándo, Rvdo. D. Cayetano Clausellas y Ballvé, Rvdo. D. José Guardiet y Pujol, Rvdo. D. José Samsó y Elías y otros Sacerdotes de la Diócesis de Barcelona*. Barcelona.
- SANS I TRAVÉ, Josep Maria (2016). «Un episodi més dels “Fets de Solivella”: les execucions de Sarral del dotze de febrer de 1937». *Aplec de Treballs* [Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà], núm. 34.
- SEGÚ ROYA, Josep M. (1990). *Balas reverentes. Jaime Hilario, Hermano de La Salle (1898-1937)*. Barcelona: Romagraf.
- SERRA LLANSANA, Lluís (2013). *El coraje de la fe. Comunidades maristas en tiempos convulsos (1936-1939)*. Saragossa: Conferencia Marista Española.
- SERRA VILARÓ, Joan (1948). *Víctimas sacerdotales del Arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 al 1939*. Tarragona: Torres y Virgili.
- SOL, Romà; TORRES, Carme (2009). «Francesc Castelló i Aleu, màrtir de Crist» [en línia]. A: *Temps de llums i ombres. Temps d'esperança. L'època contemporània del segle XIX fins als nostres dies*. Vol. IV, part II. Comissió diocesana pro canonització del beat Francesc Castelló. <<http://www.bisbatlleida.org/sites/default/files/bio-fcastello.pdf>>.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria; VILLARROYA I FONT, Joan (1989-1990). *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 2 v.
- SOSPEDRA BUYÉ, Antonio (1989). *Las nueve rosas de sangre del Monasterio de Monjas Mínimas de Barcelona*. Barcelona.
- (2009). *Obispo Irurita. Cuadernos documentales*. Barcelona: Claret.
- Suprema immolació per la fe de cinc membres de la família Armengol-Serra i l'amic Ribes* (1986). Cinquantè aniversari: 24 de setembre de 1936 - 24 de setembre de 1986. Festivitat de la Mare de Déu de la Mercè, patrona de Barcelona. Hispania Martyr Segle xx.
- TORRES SÁNCHEZ, Antonio (1946). *Martirologio de la Hermandad de Sacerdotes Operarios Diocesanos*. Salamanca: Sígueme.
- TREPAT, Josep (1944). *Los mártires franciscanos de Cataluña durante la revolución marxista (1936-1939)*. Barcelona: Tipografía Católica Casals.
- Universitat de Lleida. Servei d'Història, Documentació i Patrimoni del Departament d'Història. <<http://www.espaisdememoria.udl.cat/?q=node/229>>.

- VERGÉS I FORNS, Tomàs (1989). *Un màrtir de la catequesi (Josep Cardona i Carreras)*. Barcelona.
- VILAR BASSAS, Manuel (1986). *Fidel a la paraula. Testimoniatge de Ferran Saperas*. Barcelona: Claret.
- VIOLA GONZÁLEZ, Ramiro (1981). *El martirio de una Iglesia. Lérida, 1936-1939*. Lleida: edició de l'autor; bisbat de Lleida.
- ZARAGOZA PASCUAL, Ernest (2010). *Recull de documents i articles d'història guixolenca*. Vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 300.
- ZENIT. <<https://es.zenit.org/>>.

Gairebé coincidint amb l'inici de la tercera dècada del segle passat, començava a Catalunya, i també a Espanya, un període políticament i socialment turbulent, que culminaria amb una de les persecucions més dures que ha sofert l'Església, adreçada contra tot allò que tenia alguna relació amb el cristianisme.

El *Diccionari de la persecució religiosa de 1936 a Catalunya* recorre, a través de 2.913 biografies breus, uns anys tràgics de fanatisme i irracionalitat, que van fer trontollar els principis més elementals de la convivència social.

El *Diccionari* escriu la història de moltes víctimes de la persecució religiosa —i no pas la d'altres protagonistes de la tragèdia— i aporta un context complementari amb referències a episodis d'una rellevància especial, connectades a les entrades biogràfiques, a la part final de l'obra. Reflecteix, en definitiva, seqüeles d'una desgraciada guerra civil que, una vegada més, per la insensatesa de les persones —de tots dos bàndols—, va cobrir de sang la terra.

